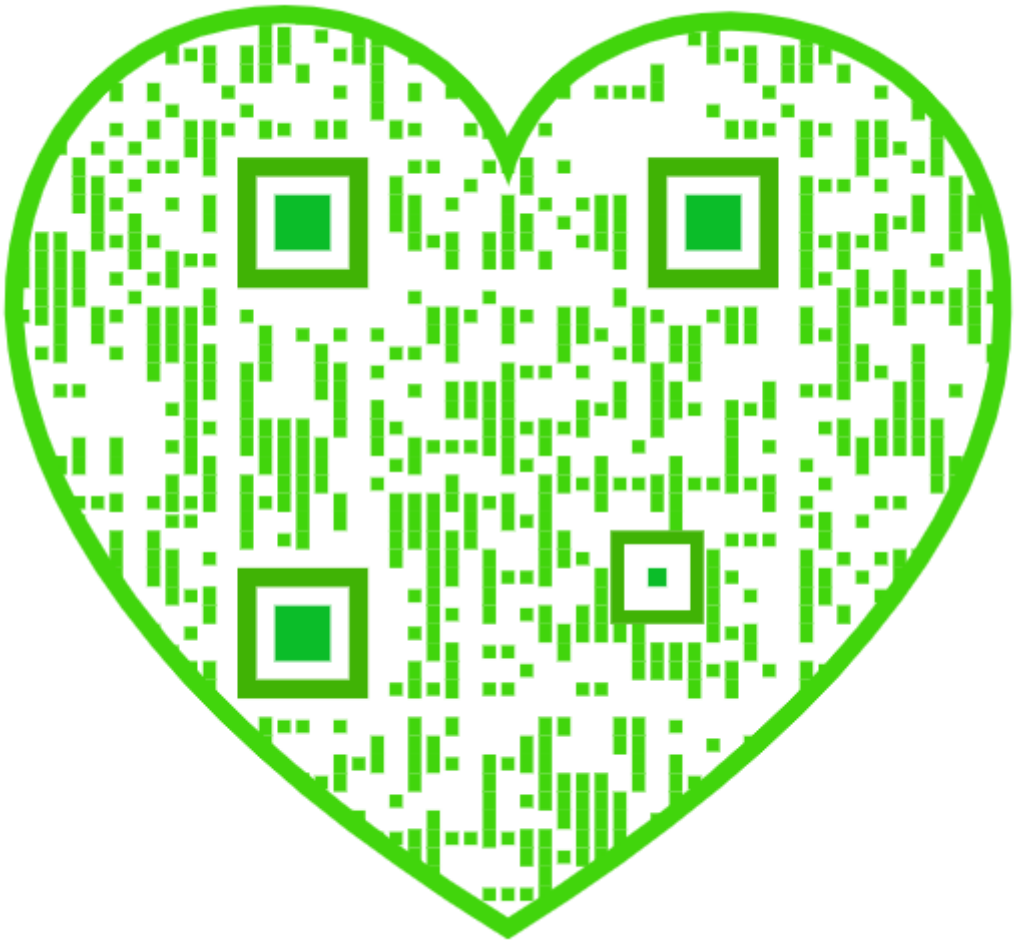

DE BOODSCHAP VAN HET WILHELMUS

DE BOODSCHAP VAN HET WILHELMUS

EEN AANVULLENDE STUDIE

DOOR

WILLEM FREDERIK BREMAN

FIGUREN IN DE TEKST
EN UITSLAANDE PLATEN
GETEKEND DOOR

FRANCINA VAN DAVELAAR

A. A. M. STOLS - UITGEVER
'S-GRAVENHAGE
MCMLI

TER NAGEDACHTENIS VAN

DE ONBEKENDE DICHTER

van

HET WILHELMUS

MOTTO

Willem van Oranje schreef uit de Zuidelijke Nederlanden, 24 September 1572, aan zijn broeder Johan:

„ . . . . . ESTANT RÉSOLU DE PARTIR VERS HOLLANDE ET ZÉLANDE POUR MAINTENIR LES AFFAIRES PAR DELÀ TANT QUE POSSIBLE . . . . AYANT DÉLIBÉRÉ DE FAIRE ILLECQ MA SÉPULTURE . . . ."

(Vertaling)

„ . . . hebbende besloten naar Holland en Zeeland te gaan om daar de zaken ter hand te nemen voor zover dit mogelijk zij . . . hebbende rijpelijk overwogen DAAR MIJN GRAF TE VINDEN . . ."

DE STAND VAN ZAKEN

IN 1946 verscheen de Wilhelmus-studie van Dr J. B. Drewes[1]. Uit het toegevoegde „Chronologisch en beredeneerd overzicht van de sedert 1891 verschenen litteratuur" (namelijk over het Wilhelmus) blijkt, dat in bijna 60 jaren ± 60 studies zijn geschreven, d.w.z. bijna ieder jaar één studiewerk, twee oorlogen ten spijt.

In deze grote serie werken komen tot uiting de ideeën waaruit de drie hoofdstromingen, in ons volk te onderkennen, haar kracht putten: Katholicisme, Protestantisme en Humanisme. Deze ideeën kristalliseerden zich uit in kleine brochures zowel als in grote gedenkboeken (o.a. 1933), in grotere en kleinere boekwerken zowel als in het enorme werk van Florimond van Duyse: „Het oude Nederlandsche Lied", dat, duizenden bladzijden groot, alleen in bibliotheken te raadplegen is. Men vindt verder Wilhelmus-studies in overal verspreide tijdschriftartikelen.

De onderhavige studie is een *aanvullende*. In de eerste plaats trekt zij haar conclusies, na rijp overleg, uit de bestudeerde Wilhelmusliteratuur; maar *bovendien* tracht zij een synthetisch denken te volgen, zich daarbij afwendende van de „atomisering" waartoe de detailstudie van het Wilhelmus in de afgelopen tientallen jaren langzamerhand geleid heeft.

Deze studie meent in de kern van het lied te zijn doorgedrongen, en bovendien te bewijzen, dat boven de Calvinistische gedachte, waarop het lied gebouwd werd een meer omvattende idee oprijst, nl. die der ZEVEN RIDDERDEUGDEN. In het bovenaangehaalde boek van Dr J. B. Drewes wordt op bladzijde 22 v.v. nauwkeurig aangegeven in hoeverre het Wilhelmus het 20ste Kapittel van het Vierde Boek der *„Institutie"* van Calvijn volgt. Dit is inderdaad waar; maar het Wilhelmus grijpt, als Ridderlied, naar de naast alle godsdienst*vormen* ontsproten RIDDERDEUGDEN.

1. Dr J. B. Drewes, „Wilhelmus van Nassouwe" (1946, Elsevier).

Deze deugden zijn voortgevloeid uit een WETEN, namelijk het weten omtrent de geestelijke wetten die de ontwikkeling van mensenziel en mensheid beheersen. Dit WETEN, zorgvuldig behoed voor profanen, is altijd in enkele kringen bekend geweest.

Het *religieuze leven,* in het Westen van Europa, berust sedert ongeveer 15 eeuwen op GELOVEN. Het WETEN, dat de *gnostici* nog bezaten, werd uitgeroeid — en heeft zich uit het GELOVEN dus teruggetrokken. De Ridderdeugden vloeiden nog voort uit de Gnosis. Het Wilhelmus is uit dat WETEN geboren, maar sluit bovendien in: het Calvinistisch GELOVEN.

Men moet het betreuren, dat ons volk zich nauwelijks voor het lied interesseert. De grote gedenkboeken en het enorme werk van Van Duyse mogen dan onbekend zijn en alleen „vaklieden" interesseren: een omwerking (1923) van de hand van Dr Kossmann van laatstgenoemde studie is blijkbaar allang weer vergeten en de kleinere boeken, de kleinere brochures, ze worden evenmin gekend. Dit is gebleken uit kranten- en weekbladartikelen, onmiddellijk na de bevrijding verschenen. Men wist..... niets! Misschien moge ter verontschuldiging dienen, dat..... eerst op 10 Mei 1932 de toenmalige Ministerraad besloten heeft „dat in den vervolge het Wilhelmus van Nassouwe als het officiële volkslied zou worden beschouwd en als zodanig in de oude toonzetting moet worden gespeeld" — en dat in..... *negentienhonderd en negenendertig* (1939!) de regering in een rondschrijven uitdrukkelijk bij het onderwijs op de scholen plaats reserveerde voor dit lied.

Wij mogen aannemen, dat een zeer klein percentage van ons volk misschien dan wel..... vóór 1939 van het Wilhelmus de eerste en de zesde strofe uit het hoofd kende (misschien wel alle 15 strofen) maar men moet tegelijkertijd aannemen, dat men omtrent het lied zo goed als niets weet. De belangstelling voor het Wilhelmus in het bevrijdingsjaar 1945 zowel als in het inhuldigingsjaar 1948 moet niet meer dan incidenteel genoemd worden evenals die in het inhuldigingsjaar 1898, in het jaar 1914 en in het jaar 1940!

Hoe dan ook: voor degenen, die wèl met de materie vertrouwd zijn, moge de onderhavige studie in de lange rij van 60 . . . aanvullend zijn op een wijze, die voor zichzelve moge spreken.

Uit het boekje van Prof. Dr W. J. M. A. Asselbergs (de dichter Anton van Duinkerken) „Het Wilhelmus" (z.j. verschenen bij C. Hafkamp, Amsterdam) blijkt, dat zowel deze auteur als schrijver dezes, onafhankelijk van elkaar, tijdens de bezettingsjaren *beiden* hebben ontdekt: de *driedeligheid* van het Wilhelmus, zij het dan langs geheel andere wegen.

Drieëndertig jaren na de eerste bestudering van het lied (1912) — in het jaar 1945 — legde schrijver vast wat hij najaar 1940 had gevonden: de kern van het Wilhelmus. Eerst in 1950 kwam het manuscript gereed. Dit is alleen mogelijk geworden door de vriendschap en steun van diegenen, wier namen op de volgende bladzijde genoemd worden en aan wie dit boek dan ook innerlijk toebehoort.

Den Haag, 1950.

WILLEM FREDERIK BREMAN

ALEIDA HOFSTEDE CRULL
FRANCINA VAN DAVELAAR
LIEN KWINDT-HENGEVELD
MARTHA KÖPKE
CHRISTIAAN GROOTVELD
en
ADRIAAN VAN DER VEEN

weten ieder voor zich, hoe zij zich
met deze studie hebben verbonden.

Het boek zij hun hierbij in eigendom
teruggegeven.

Met gevoelens, ver boven dankbaarheid uit,

WILLEM FREDERIK BREMAN

De namen van mijn vrienden

MR F. D. L. GUNNING

en

A. A. M. STOLS

sluiten den kring van hèn
die zich met deze studie verbonden.

DE TEKST VAN HET WILHELMUS

DE oudste tekst van het Wilhelmus wordt gevonden in het „Geusenliedtboeck" van 1581. Nu blijkt uit de ondertitel van dit boek, dat het in dat jaar *herdrukt* werd. Een oudere druk kennen wij tot heden niet. Wel blijkt, dat het Geusenliedtboeck in honderd jaren nog dertig malen in druk is verschenen, en dat de uitgave van 1581 zo goed als zeker de eerste herdruk is.

De tekst van het Wilhelmus vindt men bovendien in Valerius' „Gedenckclanck", die in het jaar 1626 is verschenen. Zijn tekst wijkt op niet minder dan 50 plaatsen af van de tekst in het Geusenliedtboeck. De wijzigingen (ruim 3 in elke strofe) zijn eerder verslappingen dan verbeteringen.

In de ondertitel van de oorspronkelijke versie (Geusenliedtboeck) wordt het Wilhelmus genoemd „een nieuw Christelick Liedt", een „Christelijk" lied van een nog steeds onbekende dichter ter ere van de Vader des Vaderlands, een gedicht bovendien, waarin de aanvangletters van iedere strofe weer de naam WILLEM VAN NASSOV spellen — de naam van „mijn genadigen Vorst en Heer". De titulatuur is natuurlijk de verhollandsing van het Duitse „Fùrstlicher Gnade", waarmee de Prins werd aangesproken.

De plechtige melodie is afgeleid van een soldatenlied, dat de spot drijft met het beleg van de stad Chartres (Maart 1568). In dat spotlied is nog duidelijk een oud Frans trompetsignaal te herkennen.

Al het bovenstaande is te vinden in de uitgebreide literatuur, over het Wilhelmus verschenen.

De vraag: wie is de dichter, is nog onopgelost. Evenmin kan men precies vaststellen wanneer het lied is ontstaan.

Wij gaan nu over tot bespreking van het Wilhelmus, strofe voor strofe.

I

Wilhelmus van Nassouwe
Ben ick van Duytschen bloet/
Den Vaderlant ghetrouwe
Blijf ick to inden doot:
Een Prince van Oraengien
Ben ick vrij onuerueert/
Den Coninck van Hispaengien
Heb ick altijt gheeert.

Hoe moet men in deze eerste strofe „van Duytschen bloet" opvatten? Oranje heeft zijn Duitse vaderland op 11-jarige leeftijd verlaten. Zijn opvoeding als page en van schildknaap tot ridder kreeg hij in de Bourgondische landen, hoofdzakelijk te Brussel. Het is absurd de eerste vier regels te zien als een verklaring van trouw tot in de dood aan zijn Duitse vaderland. Toen het Wilhelmus gedicht werd was alle belangstelling en liefde van Oranje immers gericht op Holland. Dit land beschouwde hij al sinds zijn jongelingsjaren als zijn *tweede* vaderland. In de eerste vier regels wordt m.i. bedoeld: Ik, de Duitse Nassouwer, blijf de zaak van mijn tweede vaderland tot de dood getrouw.

Met deze uitleg kan men echter niet volstaan; de diepere interpretatie moet volgen uit deze overweging:

Tacitus (de Romeinse geschiedschrijver) noemt de Germaan (de Duitser) bij uitstek trouw. De karakteristiek van de middeleeuwse Duitse ridderschap was wederom bij uitstek: „Männertreue". Trekken wij deze lijn door dan is als achtergrond van de eerste vier regels alleen maar te zien, dat er bewust aangeknoopt wordt bij het „ideaal van trouw", „trouw tot in de dood". Willem van Nassau heeft, als *grote* Duitser, deze eigenschap toch in de hoogste mate bezeten. Dat hij zich „Duitser" noemde, blijkt uit zijn brieven:..... „quoique Allemand", . . . „ein deutscher Graff". Hij voelde zichzelf bovendien zeer bewust *„ridder", niet* alleen als „Ridder van het Gulden Vlies" maar krachtens zijn opvoeding: page — schildknaap — ridder.

In deze eerste vier regels heeft voor mijn gevoel het woord

„vaderland" een dubbele betekenis: het Duitse land is het land van zijn afstamming, het is het vaderland van zijn *ziel.* Als de bodem waar hij zijn *geestelijke* idealen kon uitleven, vond hij echter dit Neder-Duitse land, Holland, als een ander vaderland. Naar het *lichaam,* naar de *ziel* was hij Duitser, doch de idealen van de *geest* kon hij niet in Duitsland, maar alleen in Holland nastreven. En voor deze geestelijke idealen, die hij — als *groot-Duitser — trouw* bleef, is hij gestorven.

Bij de betekenis van het woord „vrij" in „vrij onuerueert" en (5de strofe) „vrij onuersaecht", behoeven wij niet lang stil te staan. Zodra we „vrij" immers interpreteren als „een korte mededeling van een belangrijk feit" (zie het boek van Dr Leendertz [2]), komen wij vanzelf bij het woord „zeer": dus, „zeer onuerueert".

Om de slotregels

Den Coninck van Hispaengien
Heb ick altijt gheeert

te kunnen begrijpen, dient men zich in de herinnering te roepen, dat in de tijd toen het Wilhelmus ontstond, de trouw aan de Koning geen formeel gebaar was, maar integendeel steeds meer een moeilijk op te lossen vraagstuk werd. Wanneer Jan van Nassau, de broer van de Prins, de eed van trouw aan de Koning moet afleggen (in 1578! dus 10 jaren na het begin van de 80-jarige oorlog) heeft hij daartegen gewetensbezwaren. Dathenius raadt hem aan daartoe toch maar over te gaan. Dit wordt nu eenmaal gedaan. Zelf verklaart hij echter: „Het zou voldoening voor mijn gevoel zijn geweest, als wij den tiran (Koning Philips II) sinds lang tiran hadden genoemd en niet er om heen gedraaid hadden." Matthias, de Stadhouder van de Koning, zweert de eed, maar met het toen zo noodzakelijke voorbehoud „dat zijn geweten in religieuze zaken vrij en rein wil blijven". Het is wel heel merkwaardig, dat de titelpagina van het Geusenliedtboeck van 1581 nog de spreuk vermeldt: „Viue Dieu, la Santé du Roy et la Prospérité des Geus" *. Dus in de tijd van Ban, Apologie en Afzwering

2. Dr Drewes, dit bestrijdende, komt toch eigenlijk ook tot dezelfde conclusie!

* Zie Dr Drews, bl. 167 v.v.

maakt het Geusenliedtboeck toch nog een gebaar van eerbied voor de Koning.

Zo moet men ook de laatste twee regels van deze strofe opvatten. Bovendien wordt hier tot uitdrukking gebracht, dat Oranje meent in zijn plichten jegens de Koning nooit te kort te zijn geschoten. En men begrijpt de stilzwijgende gevolgtrekking: wanneer *iemand* zijn plichten heeft verzaakt, dan is het *zeker niet* de „rebel" Oranje!

II

In Godes vrees te leuen
Heb ick altijt betracht/
Daerom ben ick verdreuen
Om landt om luyd ghebracht:
Maer Godt sal my regeren
Als een goet Instrument
Dat ick sal wederkeeren
In mijnen Regiment.

Hoe sterk moet dit „ick" geweest zijn, wanneer het ridderlijk verklaart „te hebben betracht". Er staat *niet:* „ik heb geleefd in Godes vrees". Dit hele leven is één trachten geweest, het brandde op in trachten. Dagelijks moest worden gepoogd uit het „niets" „iets" te maken en dat steeds „met Godes hulp". In de jaren van zijn groei naar het Calvinisme, welke godsdienstvorm hij ten slotte in 1573 koos, is dit woord „God" nooit een extatische formule voor hem geweest, maar een „Levend Begrip". In 1573, na de val van Haarlem, schrijft hij desgevraagd, wie zijn bondgenoot is in al deze moeilijkheden: „de Potentaat der Potentaten".

Wat Oranje ook geweest moge zijn — indien men over het hoofd zou kunnen zien, dat hij een uitzonderlijk grote geest was — in ieder geval was hij een figuur, die onder alle druk der weerstanden groeide, die in tijden van het diepste verdriet om kracht wist te bidden, en DIE ZICH DE ZEVEN RIDDERDEUGDEN ALTIJD WIST TE HERINNEREN. Daarom is hij ook meer dan Calvinist geweest. Het is kenmerkend Calvinistisch om zich alleen van de hoogste drie deugden bewust te willen zijn: Geloof, Hoop en Liefde.

Het Calvinisme, dat het leven op Gods schone aarde zondig acht, halveert de schepping en ziet de vier „lagere deugden": Audatia, Sapientia, Temperantia en Iustitia, over het hoofd (zie het hoofdstuk: De Zeven Ridderdeugden). Alsof men waarlijk ingewijd zou kunnen worden in Gods gerechtigheid, alsof men werkelijk Gods gerechtigheid op aarde zou kunnen representeren zonder de „lagere deugden" door-

worsteld te hebben. Hiervan is zich Oranje bij voortduring bewust geweest.

Hij was veel meer dan alleen Calvinist: hij was de vertegenwoordiger van de „vrije" ridders, die dwars door deze wereld heen gaan en daarbij trachten de aardse representant te zijn van Sint Michael, de Hemelridder. (Dit was vanouds het ridderideaal.) En — de „vrije" ridder kiest uiteraard vrij . . . de vorm van zijn godsdienst. Zo koos Willem van Oranje op 40-jarige leeftijd het Calvinisme zonder echter ooit zijn gezichtsveld te beperken en de ridderdeugden te vergeten. Op 30 Januari 1556 wordt hij 23 jaren oud in de ridderbond (orde) van het Gulden Vlies opgenomen. De hoogste adel was lid van deze orde.

De bij uitstek ridderlijke geest van *deze* ridder van het Gulden Vlies, die bewust en onbewust steeds hemel en aarde gezamenlijk aanvaard heeft, spreekt uit de regels: In Godes vrees te leuen, Heb ick altijt betracht..

De volgende regels

Daerom ben ick verdreuen
Om landt om luyd ghebracht

zijn geenszins een overdrijving of een verdraaiing van feiten. Letterlijk genomen had Oranje in 1567 geen dwingende religieuze redenen om uit te wijken — hij was immers nog Katholiek. Maar toch had hij al eerder partij gekozen en zich gekant tegen de Katholieke onverdraagzaamheid. Immers, op 31 December 1564, tijdens de lange besprekingen over de vorm waarin Egmond de Koning in Spanje zal inlichten over wat er onder het volk gistte, kwam hij er duidelijk voor uit, dat de bloedplakkaten gematigd moesten worden, dat het volk de vervolging ter wille van het geloof niet langer kon verdragen en dat dit de Koning onverbloemd gemeld moest worden. „Hoezeer ik zelf Katholiek ben, zo kan ik niet goedkeuren, dat Koningen, die toch even menselijk zijn als wij, heersen over het geweten van hun onderdanen en hun de vrijheid van geloof en godsdienst onthouden." Dit openlijk verzet tegen de Koning rechtvaardigt zeker dus de conclusie van de dichter, dat Oranje om godsdienstige redenen „Om landt

om luyd (is) ghebracht". Ook al was de Prins in die tijd nog Katholiek.

Hij had reeds vijf jaar tevoren, in 1559, in protest . . . gezwegen. In een gesprek met de Franse Koning in het Bois de Vincennes, wanneer deze Oranje mededeelt met de Koning van Spanje te zijn overeengekomen uit te roeien allen, „die van de religie zijn" (de ketters). Aan deze bespreking was toen geen ruchtbaarheid gegeven, maar in 1580 komt Oranje terug op dit onderhoud in zijn Apologie, het antwoord op de Koninklijke Ban, die hem, Oranje, genoemd had de „pest der Christenheid". Welk een dwaling van de hierin toch zeker voor zichzelve oprechte Philips. Oranje stond voor: geestelijke verdraagzaamheid, in religieuze termen: naar Godes vrees te leven. De tragiek van Philips is geweest de representant te zijn van de tirannie; tegen deze belemmering van de geestelijke groei der zielen, tegen deze tirannie moest Oranje onverbiddelijk blijven strijden. Door deze strijd zelf zijn de zielen en is zeker de ziel van Oranje geestelijk gegroeid, wat zeker niet Philips' bedoeling kan zijn geweest, maar wel in het Grote Plan der Geestelijke Hiërarchieën heeft gelegen.

Oranje heeft zeer goed geweten dat hij tegenover een ijzerharde tirannie stond, die niet zou terugschrikken voor de vreselijkste middelen. (De volgende aanhaling uit een van Oranje's brieven zegt genoeg: „Raakt dit land weder onder de tirannie der Spanjaarden, zo zal in elk ander land de godsdienst, menselijkerwijs gesproken, voor altijd uitgeblust worden, zonder dat er één vonk van overig zij.") Het zou voor hem geen zin hebben gehad in Holland te blijven om zich om te laten brengen, voor welk lot hij zijn vrienden Egmond en Hoorne met zulk een grote ernst had gewaarschuwd. Zo werd hij zich in deze beslissende jaren 1567—1568 bewust van zijn *levenstaak*. Uit innerlijke noodzaak werd hij de tegenspeler van het kwaad: de tirannie. Noodzakelijkerwijs moest hij zich laten verdrijven, zijn goederen aan overweldigers overgeven, zijn vrienden en zijn „luyden" verlaten, „ondersaten" dus, die onder zijn bescherming stonden, wier „Heer" hij was.

Bestuderen wij nu de tweede helft van deze strofe:

Maer Godt sal my regeren
Als een goet Instrument/
Dat ick sal wederkeeren
In mijnen Regiment.

Men weet, dat „regiment" destijds betekend heeft: wijze van besturen, gezag, gezaghebbende functie, aanzienlijke positie, levenswijze, gedrag. De dichter laat Oranje dus niet alleen de hoop uitspreken wederom in zijn Stadhouderschap terug te keren, maar in het algemeen in zijn plaats in het leven, met alle geneugten en vooral ook plichten daaraan verbonden.

Het is zeker merkwaardig om de vertaling van Gabriel Fourmennois * van deze tweede strofe te vergelijken met de Hollandse tekst:

Vivant en bonne crainte,
Dieu suivre fay debvoir,
Pourtant faut par contrainte,
Hors mon pays me voir.
Mais Dieu par me conduire,
Comme un bon instrument,
Me fera tout reduire
En mon Gouvernement.

Met Franse helderheid, maar tevens, in dit geval, beperktheid, heeft de vertaler hier vastgehouden aan het veel engere begrip van Stadhouderschap. Met het ruimere woord „regiment" richt de Prins zich tot allen, die hem onderdaan zijn; bezorgdheid voor eigen positie, welke in de Franse vertaling op de voorgrond treedt, speelt een rol van slechts ondergeschikt belang. Met „Gouvernement" in de Franse lezing wordt wel degelijk „Stadhouderschap" bedoeld. Zoals men weet, wordt in onze oude steden het woord „gouverneur" voor Stadhouder (plaatsvervanger) nog steeds gebruikt. De stedehouder van de Koningin in Zwolle, d.i. de Commissaris der Koningin in Overijsel, heet

* ± 1582 in druk verschenen.

in de „volksmond" b.v. nog altijd de „gouverneur" en het gebouw, waar de Provinicale Staten vergaderen, het Gouvernementshuis.

(De dichter Van Duinkerken huldigt in zijn Wilhelmus-studie de mening, dat „regiment" letterlijk zijn troepenmacht zou betekenen, die hij in 1568, uit geldgebrek afdankende, weer terug hoopt te zien, wat dus tevens zou inhouden, in Holland te kunnen terugkeren.)

Willem de Zwijger is dus in 1567 uit zijn „regiment" verdreven; in 1568 moet hij zijn troepen afdanken. Van Duitsland uit is hij in het laatste jaar in ons land teruggekomen. Er worden militaire pogingen ondernomen, in het kort als volgt samen te vatten: 1. In het Noorden, richting Groningen: 's Prinsen broeders, Lodewijk en Adolf; 2de richting: in het midden van het land; 3. de hoofdstoot naar het Zuiden. Men wilde trachten Alva in Brussel gevangen te nemen en bovendien zou een inval in Brabant worden gedaan. De hoofdpogingen waren dus hoofdzakelijk zuidwaarts gericht. Noord- en Zuid-Holland golden nog niet als centrum van het verzet; dat zou eerst na 1572 zo worden. En . . . eerst in 1578 verklaarde Amsterdam zich voor de Prins! (Vandaar — zoals Dr Drewes in zijn Wilhelmus-boek aanhaalt — dat in 1574 nog het vonnis tegen een het Wilhelmus zingende schippersknecht in die stad mogelijk kon zijn!)

In hetzelfde jaar 1568 laat Oranje drie staatsstukken openbaar maken. Deze wil ik bij de behandeling van deze tweede strofe in het kort samenvatten, omdat de eerste en de tweede strofe naar hun „innerlijke" inhoud nauw verband houden met het *eerste* staatsstuk.

Dit eerste stuk, April 1568, noemt Oranje „Justificatie ofte Verantwoordinghe". Hierin verdedigt hij zich tegen „valsche loochenen, daermede sijn wedersprekers hem soecken ten onrechte te beschuldigen". Hij brengt in herinnering, dat men hem er van beschuldigt lafhartig te zijn gevlucht en dat Alva drie indagingen heeft uitgevaardigd, als gevolg waarvan zijn goederen verbeurd werden verklaard. De Prins verdedigt zich door er op te wijzen, dat de Brusselse regering (dat is dus de Landvoogdes en Haar adviseurs) sinds lang in gebreke is gebleven en verre van behoorlijk de rechten en vrijheden heeft gehandhaafd, die toch eens door de Koning bezworen werden. De Prins kan

er dus niet van beschuldigd worden opstandeling te zijn; integendeel, hij is slachtoffer van de verkeerde praktijken van Brussel. Hij heeft getoond het wetsgezag in de juiste vorm te hebben begrepen en beschermd. Bovendien is hij een onafhankelijk vorst (Prince van Oraengien) en als zodanig heeft hij het recht zijn eigen zaak te verdedigen. Ook tegenover Alva, die hij niet als zijn meerdere erkennen kan. De Hertog heeft hem onbillijk behandeld; niet alleen door zijn goederen in beslag te laten nemen doch voorts door de behandeling van zijn zoon Philips Willem, die op 16 Februari, nauwelijks 13 jaren oud, uit Leuven was ontvoerd. Oranje moet dit voelen als het negeren van zijn waardigheid als Ridder van het Gulden Vlies. Zo wordt hij dus tot verzet gedwongen en daarom moest hij in ballingschap gaan.

(Oranje heeft zijn zoon nooit weergezien. Philips Willem werd in Spanje Katholiek opgevoed. Eerst in 1609 werd hij in het bezit gesteld van Orange en Dauphiné en verder van Bourgondië, Brabant, Vlaanderen en het markiezaat van Breda, waar hij in hetzelfde jaar werd ingehuldigd. Om het bezit van Orange heeft hij lange jaren tegen een usurpator moeten strijden. Pas in het jaar waarin het Twaalfjarig Bestand werd gesloten (1609) is hij in zijn rechten hersteld. In 1618 is hij op 64-jarige leeftijd overleden. Hij bleef kinderloos. Voor zijn vader heeft hij altijd een grote liefde en hartstochtelijke verering gevoeld. Eerst in 1609 heeft hij in ons land zijn halfbroeders Maurits en Frederik Hendrik ontmoet, ruim 40 jaren na zijn „oplichting" uit Leuven.)

Wat dit eerste staatsstuk zegt, wordt op dichterlijke wijze in de eerste en tweede strofe van het Wilhelmus geparafraseerd. Het moet voor iedere advocaat een genot zijn dit stuk, met zijn scherpzinnige rangschikking der motieven, te bestuderen. Het is helder gesteld, het is logisch! HET APPELLEERT AAN HET DENKEN.

III

Lijdt u mijn Ondersaten
Die oprecht zijn van aert/
Godt sal u niet verlaten
Al zijt ghy nv beswaert:
Die vroom begheert te leuen
Bidt Godt nacht ende dach/
Dat hy my cracht wil gheuen
Dat ick u helpen mach.

Hier spreekt de dichter wederom tot de onderdanen: „Weest lijdzaam, gij die rechtgeaard zijt." In sobere woorden wordt de raad gegeven God te vragen hem in staat te stellen hen te helpen. Het zou een uiting van vroomheid zijn daarvoor te bidden. (Achter deze woorden leeft nog het bewustzijn van de oude verhouding van vorst en volk.)

In de laatste regel „dat ik u helpen mach" wordt in deemoed gewezen op het daartoe genomen besluit. Hij had daartoe besloten in het *tweede* staatsstuk van 20 Juli 1568, genaamd „Verklaringhe ende Uitschrift", waarin hij verklaart over te zullen gaan tot „noodzakelijke defensie tegen den Duc d'Alba en diens grouwelicke tyranny en verweer tegen geweld, moord en tyrannie". Dit stuk verscheen tegelijkertijd in het Frans, Duits en Nederlands (Rescript et déclaration, Bekendtnus). Het vervolgt in de stijl van een vorst, die een oorkonde uitvaardigt. Als beschermer van recht en geloof voelt hij zich gedwongen tot verzet. Ter andere zijde acht hij zich gedrongen uit Christelijk medelijden en compassie met de verdrukte, onschuldige Christenen in de Nederlanden; dit is een Gode welgevallig werk, dat onder Godes leiding moge slagen.

Dit stuk komt niet voort uit koel verstandelijke overwegingen zoals het eerste, dat vooral tot het hoofd spreekt. Het is geen advocatenstuk, het brengt ons in de sfeer van het voelen, het voert argumenten aan, die men zou kunnen noemen: ARGUMENTEN VAN HET HART.

IV

Lijf en goet al te samen
Heb ick u niet verschoont/
Mijn Broeders hooch van Namen
Hebbent u oock vertoont:
Graef Adolff is ghebleuen
In Vrieslandt inden Slach/
Sijn Siel int eeuwich Leuen
Verwacht den Jongsten dach.

Mijn lichaam en mijn goederen heb ik u niet gespaard, geeft de dichter hier Oranje in de mond. Het woord „lijf" schijnt destijds identiek te zijn geweest met het Engelse woord „life", leven. We kennen de geschiedenis, waarop wordt gezinspeeld. Graaf Adolf sneuvelde op 28-jarige leeftijd te Heiligerlee (23 Mei 1568). Zes jaren later kwamen bij Mook Graaf Lodewijk, 24 jaar oud, en Hendrik, 36 jaar oud, om het leven. Veertien dagen na Heiligerlee, op 5 Juni, worden de Graven van Egmond en Hoorne onthoofd. Honderden zien bleek, ontdaan, in tranen, deze schanddaad aan.

Enige maanden later, in September 1568, verscheen Oranje's *derde* staatsstuk: „Waerschouwinghe aen de inghesetenen ende ondersaten in de Nederlanden". Oranje verklaarde daarin hun „vrijdom, rust ende versekerdheidt" te geven. Ik vestig de aandacht op de climax van deze drie woorden. Hij bood hun aan (men lette weer op de bewust gekozen volgorde) „onsen dienst, vriendschap, hulp ende bijstand, metter hulpe Gods ende nae al onse macht". Vervolgens wordt verwezen naar de Justificatie van April en de Verklaringhe van Juli.

Een kenmerkende passage in dit derde stuk wil ik hier citeren: De Nederlanders zullen nu zelf moeten meehelpen „met lijve ende goedt nae al hun vermoghen". Hijzelf en de bondgenoten, die hij voor zijn grootse taak gewonnen heeft, zijn inderdaad allen bereid „te employeeren en daertoe te stellen lijf ende goedt ende alle hetgene des wij in de werelt hebben . . . tot waerachtigen dienst van Godt van de Coninc en van den Lande".

De woorden „lijf ende goedt" in dit stuk en in het Wilhelmus gebruikt (dat tot aan de vijfde strofe bij deze proclamaties van Oranje blijft aanleunen), zijn vaste uitdrukkingen uit de 16de en het begin van de 17de eeuw. Toch is dit laatste stuk ontegenzeglijk nog sterker van uitdrukking dan het tweede. Het appelleert in dit slotstuk dan ook niet aan het Hoofd of aan het Hart, maar aan de Wil; het is een aansporing tot het volk zelf nu mee te helpen, zelf „lijf ende goedt" op het spel te zetten.

Het is hier de plaats, nu reeds er op te wijzen, hoe menskundig (d.i. getuigende van kennis omtrent de mens) de *volgorde* dezer staatsstukken gekozen is: achtereenvolgens appelleren zij aan het DENKEN, aan het VOELEN en aan het WILLEN, m.a.w. zij spreken achtereenvolgens tot steeds diepere zones van het zieleleven. Men zou kunnen zeggen: zij zakken steeds dieper in de mens. Dit *weten* omtrent de mens — waarvan al zijn latere geschriften *(en ook het Wilhelmus-lied van de onbekende dichter)* getuigen, is de *sleutel* tot het zieleleven van Oranje. Uit het laatste hoofdstuk van deze studie moge dit ten volle blijken.

V

Edel en Hooch gheboren
Van Keyserlicken Stam:
Een Vorst des Rijcks vercoren
Als een vroom Christen Man/
Voor Godes Woort ghepreesen
Heb ick vrij onuersaecht/
Als een Helt sonder vreesen
Mijn Edel bloet ghewaecht.

In deze strofe zijn enkele voetangels en klemmen verborgen. Het „Keyserlicken Stam" doelt op een Adolf van Nassau (1291—1297), die de keurvorsten, na het overlijden van de Habsburgse keizer, tot zijn opvolger kozen, wat het verzet uitlokte van de zoon van de keizer, wiens troepen die van Nassau wisten te verslaan; Oranje's voorzaat is daarbij gesneuveld. De derde versregel „een Vorst des Rijcks vercoren" betekent, dat Willem de Zwijger als rijksgraaf in het College der Rijksvorsten was gekozen, dat, gezamenlijk met de keurvorsten en het stedencollege, de Duitse keizer had te kiezen.

De strofe vermeldt verder, dat hij „Voor Godes Woort" ghepreesen, vrij onuersaecht (voor „vrij", zie eerste strofe), als een Helt sonder vreesen", hetzelfde edele bloed, dat door dit gehele geslacht stroomde — waarvan een der voorzaten immers zelfs keizer is geweest — voor de Nederlandse zaak heeft gewaagd. Men kan hierin een toespeling zien op het protest, dat hij op Oudejaarsavond 1564 heftig had uitgesproken, op zijn positie, zoals hij die in zijn drie staatsstukken had uiteengezet en ten slotte op het daadwerkelijk verzet door middel van militaire maatregelen. Ik wil hier in herinnering brengen, dat hij in 1566, na de Beeldenstorm wederom weigerde een eed van gehoorzaamheid af te leggen. We zien dat al deze zielephasen zich tot een onverbrekelijke keten aaneensluiten, iedere schakel groeit als het ware uit de vorige.

VI

Mijn Schilt ende betrouwen
Sijt ghy/ O Godt mijn Heer/
Op u soo wil ick bouwen
Verlaet my nemmermeer:
Dat ick doch vroom mach blijuen
U dienaer taller stondt/
Die Tyranny verdrijuen/
Die my mijn hert doorwondt.

In deze treffende strofe wordt plotseling een geheel andere toon aangeslagen. We naderen hier de stemming van het gebed. Het is duidelijk, dat van de eerste naar de zesde strofe een weg wordt afgelegd van buiten naar binnen. De dichter heeft zich tot dusverre in een betoog tot ons gewend, hoe verheven, hoe nobel ook. Er is ons gesproken over de „ondersaten", we hebben gehoord van de offers, welke dit edele oude geslacht heeft gebracht. Het is de bedoeling ons te overtuigen van de moedige daden der Nassau's. En dan, op het juist gekozen psychologische moment, dus op de meest natuurlijke wijze, stokt de stem van de dichter, zijn betoog breekt af. Bewogen, in diepe ontroering, keert Oranje zich van de harde, vijandige buitenwereld af: zijn naar buiten gerichte blik wordt naar binnen gekeerd. En in een hartekreet richt hij zich tot God, hem biddend om bij al dit opgedrongen geweld toch vroom te mogen blijven.

VII

Van al die my beswaren
End mijn Veruolghers zijn/
Mijn Godt wilt doch bewaren
Den trouwen dienaer dijn:
Dat sy my niet verrasschen
In haren boosen moet/
Haer handen niet en wasschen
In mijn onschuldich bloet.

Uit deze strofe spreekt voornamelijk de vrees voor sluipmoord. De gebedsstemming van de vorige strofe heeft Oranje's hart geopend. Hij voelt een zee van onrust bruisen, de onrust, die hem tot bidden heeft gebracht en die iedere held nu en dan wel voelen moet, wanneer de vijandelijke machten hem van alle kanten trachten in te sluiten. Zij zouden zelfs niet tegen een laffe moord opzien. Oranje maakt zich geen illusies. Geen wonder dat hij in het bewustzijn van de schaduwen die over zijn bestaan vielen zich wederom tot zijn God keerde.

De uitdrukking „Handen wasschen in mijn onschuldich bloet" verdient enige toelichting. De krijgsman, ook de ridder, kon er in de strijd inderdaad toe komen zich letterlijk de handen te wassen in het bloed van de verslagen vijanden. Het dompelen van de handen in het vijandelijk bloed was een *symbolische* daad, de krijgsman leefde daardoor zijn wil om de vijand te vernietigen tot de verste grenzen van het mogelijke uit, tot diens bloed toe. Dit was natuurlijk het volstrekte tegendeel van een andere wijze om zich met die diepste kern, het bloed, te verenigen, namelijk uit verering en liefde. Toen op de Zaterdag voor Pinksteren, 5 Juni 1568, Egmond en Hoorne te Brussel op de Grote Markt onthoofd werden, drong de diep ontroerde, verontwaardigde menigte die deze moord had moeten aanzien, zwijgend naar voren, naar het schavot om daar, bleek en in tranen, hals- en neusdoeken in het bloed te dompelen, als eeuwig aandenken aan en als het diepste verbond met de kern van deze twee slachtoffers.

De oude Germanen kenden dit bloedsverbond reeds. Richard

Wagner roept dit in zijn „Götterdämmerung" op onvergetelijke wijze in de herinnering terug als hij Siegfried en Günther elkander „Blutbrüderschaft" laat zweren, waarbij ieder hunner zich een ader opent, om daarna uit een beker wijn van het mengsel van hun beider bloed te drinken. De behoefte door het bloed een verbond te bekrachtigen is eeuwig. Laat Goethe immers Mephistopheles niet zeggen in Faust I „Blut ist ein ganz besondrer Saft". Oranje was zich bewust van dit bloed-mysterie. Vandaar de diepe onrust dat sluipmoordenaars door zich de handen te wassen in zijn bloed zijn diepste kern zouden vernietigen. Het is merkwaardig hoe hier, zelfs in de smeekbede van dit „Christelijke" lied, diepe echo's doorklinken van de oude Germaanse riddertradities, welke deze slotregelen van de zevende strofe zulk een navrant karakter verlenen.

Ten slotte: het Oude Testament kent evenzeer het „zich wassen in het bloed". Wij lezen in Psalm 58 Vers 11: „De rechtvaardige zal zich verblijden als hij de wraak aanschouwt; hij zal zijne voeten wassen in het bloed des goddelozen."

VIII

Als Dauid moeste vluchten
Voor Saul den Tyran:
Soo heb ick moeten suchten
Met menich Edelman:
Maer Godt heeft hem verheuen/
Verlost wt alder noot/
Een Coninckrijck ghegheuen
In Israel seer groot.

De dichter laat in deze strofe Koning David voor onze geest oprijzen, aan wie God na zijn mateloze omzwervingen ten slotte in Israël een koninkrijk heeft geschonken. Wat was dit voor een koninkrijk? We naderen hier de diepste gronden van dit „christelijke" lied, het Wilhelmus. Het „zeer grote rijk", dat God aan David schonk, mag men hier niet zien als een geografische aanduiding — Israël was immers niet groot. In geestelijke zin echter is het onmetelijk groot. Uit Davids huis stamt immers Jezus van Nazareth, de Christus: *dàt* is het grote koninkrijk, dat David in Israël geschonken wordt. (Ik kom hier later uitvoeriger op terug.)

Het woord „maer" in deze strofe wijst op een keerpunt: licht breekt door Oranje's donkere gedachten heen. Hij is tot de diepste schemer afgedaald en ziet nu een nieuw licht aan de horizon van zijn denken: „God heeft David in zijn hoogste nood geholpen, hij zal ook mij helpen." Uiteraard zinspeelt deze strofe op 2 Samuel: 4, en ook voor het overige is het verband met Oranje's situatie bijzonder duidelijk. David en Oranje, beiden hadden onverzoenlijke vijanden tegenover zich. Hoezeer men bereid was tot een genadeloze vervolging bleek wel uit Granville's woorden: „Zolang Oranje niet brandt, is er nog niets gewonnen."

IX

Na tsuer sal ick ontfangen
Van Godt mijn Heer dat soet/
Daer na so doet verlanghen
Mijn Vorstelick ghemoet/
Dat is dat ick mach steruen
Met eeren in dat Velt/
Een eeuwich Rijck verweruen
Als een ghetrouwe Helt.

Hier worden de gedachten waarmee de vorige strofe onuitgesproken eindigde, helder en sober onder woorden gebracht: na al mijn leed zal ik, evenals David, geholpen worden. God zal geven dat, wanneer ik zal moeten sterven, dit geschieden zal „met eeren in dat Velt".

In dit verlangen herkennen we wederom de riddercode. De ridder vreesde de dood niet. Integendeel, met open vizier dorst hij op het slagveld de eredood tegemoet te gaan. Maar de ridder moest het eerloos achten door sluipmoordenaarshand te vallen. Ook in bed de „stro-dood" te sterven is verwerpelijk. Zou hij ziek in bed het einde voelen naderen, dan zou hij de dood als een edelman aanvaarden: in bed opzittende, of op een zetel getild, ook wel ridderlijk met de laatste krachten zich staande houdend.

Men herinnert zich hoe de Franse dichter Edmond Rostand zo ook Cyrano de Bergerac staande onder een grooten boom op de dood laat wachten. In Richard Wagner's „Götterdämmerung" verheft de dodelijk gewonde Siegfried zich op het laatste ogenblik nog eenmaal in zijn volle lengte, om dan, achterover stortende, te sterven.

De laatste twee versregelen zijn eveneens in verband te brengen met de oude riddergeest. De getrouwe held, die voor Gods zaak strijdt (de kruisridder) wist, dat hij het hemelse rijk zou verwerven, als hij, getrouw aan God, Christus en de engelen, de dood stierf. Deze strofe is geheel uit Oranje's hart gegrepen, uit het hart van de ridder van het Gulden Vlies. In 1572, toen de Bartholomeusnacht hulp der Franse Hugenoten onmogelijk had gemaakt, schreef hij zijn

broeder: „Ik ga naar Holland en Zeeland om de zaken ter hand te nemen... [...]... (en) om daar mijn graf te vinden." Hier spreekt een ridder, die de dood niet vreest.

X

Niet doet my meer erbarmen
In mijnen wederspoet/
Dan datmen siet verarmen
Des Conincks Landen goet/
Dat u de Spaengiaerts crencken
O Edel Neerlandt soet/
Als ick daer aen ghedencke
Mijn Edel hert dat bloet

De dichter brengt hier op treffende wijze een belangrijk moment in Oranje's gevoelens tot uiting. Hij keert zich nu af van eigen zorgen en verlangens om zich met oneindig mededogen, als Vader des Vaderlands, te wenden tot zijn volk, dat zoveel leed wordt aangedaan. Met recht kon hij zich om het lot van zijn „kinderen" het hart pijnigen. Alva en Koning Philips hadden zich duidelijk genoeg uitgedrukt: „Liever over een verwoest land te heersen, dan over een ketters land." En P. C. Hooft kan later in zijn „Historien" schrijven: „De galgen hingen gericht, de raden, de staken, de bomen aan de wegen stonden beladen met lijven, gewurgd, onthalsd, gebarnd (= verbrand)."

XI

Als een Prins opgheseten
Met mijner Heyres cracht/
Vanden Tyran vermeten
Heb ick den Slach verwacht/
Die by Maestricht begrauen
Bevreesde mijn ghewelt/
Mijn Ruyters sachmen drauen
Seer moedich door dat Velt.

Deze eerste woorden zijn natuurlijk meer dan de eenvoudige mededeling, dat de Prins van Oranje te paard zijn troepen aanvoerde. Er is hier een dieper betekenis welke de dichter suggereert met het doel om nogmaals te wijzen op de rechtspositie van Oranje, die niet zomaar als opstandeling een bende soldaten leidde. De dichter zegt, dat Oranje „als een Prins" te paard voor zijn troepen uit rijdt, d.w.z. als een zelfstandige vorst met een ruiterij. Oranje is wel degelijk een souvereine vorst, die ten oorlog trekt aan het hoofd van zijn legermacht en daartoe het recht bezit.

„Mijn Ruyters sachmen drauen". Met deze ruiterij is Oranje bij Stockhem immers de Maas overgetrokken, tot grote verbazing van Alva. Deze eminente veldheer bleef bij Maastricht in de loopgraven liggen („bij Maestricht begrauen") teneinde tijd te winnen. Zo kon hij Oranje treffen op zijn gevoeligste punt, zijn nijpend gebrek aan geld, dat het voor hem onmogelijk maakte een krijgszuchtige stemming onder zijn troepen te handhaven.

Men weet wat hierna is gevolgd: de drie maanden lange, trieste terugtocht naar het Zuiden, waar hij na vele moeilijkheden eindelijk in Frankrijk werd toegelaten. Hier moesten de muitende troepen worden afgedankt. Als een dodelijk vermoeid en ten zeerste ontmoedigd mens kwam Oranje kort daarna in Frankrijk terug. Een ieder die hem daar ontmoette werd door zijn uiterlijk pijnlijk getroffen.

XII

Soo het den wille des Heeren
Op die tijt had gheweest/
Had ick gheern willen keeren
Van u dit swaer tempeest:
Maer de Heer van hier bouen
Die alle dinck regeert/
Diemen altijt moet louen
En heeftet niet begheert.

Uit deze strofe spreekt de diepste deemoed — Oranje's moed is van het zuivere ridderlijke gehalte, dat ruimte laat voor deze nederigheid en tegelijk deze karaktervaste bereidheid tot aanvaarding. God heeft niet gewild, dat Oranje zijn volk deze ramp besparen zou. Zo de Heer doet is welgedaan. (Vondel schrijft later in zijn Gijsbrecht: *„Die in deemoed wordt herboren, is van het hemelse geslacht.")*

XIII

Seer Prinslick was ghedreuen
Mijn Princelick ghemoet/
Stantuastich is ghebleuen
Mijn hert in teghenspoet/
Den Heer heb ick ghebeden
Van mijnes herten gront/
Dat hy mijn saeck wil reden/
Mijn onschult doen bekant.

In het Geusenliedtboeck van 1581 staat „seer prinslick", in alle volgende 29 herdrukken „christelick", welke wijziging uiteraard Calvinistische invloed verraadt. De Calvinisten toch in hun hevige reactie tegen Rome, dat zij er van beschuldigden Christus' leer misbruikt en miskend te hebben, noemden zichzelf met opzet „christelick", waarmede zij dus te kennen gaven zulks wederom in de ware zin des woords te willen zijn. Daar Oranje door zijn toetreden tot het Calvinisme de exponent wordt van de strijd, niet alleen tegen de Spanjaarden, maar ook tegen Rome, is het te begrijpen, dat het woord „christelijk" later in deze strofe het woord „prinselijk" moest vervangen. Men herinnere zich bovendien de bekende passus uit Oranje's tweede staatsstuk, waar hij zegt: „uit christelijk medelijden" te willen helpen.

XIV

Oorlof mijn arme Schapen
Die zijt in grooten noot/
U Herder sal niet slapen,
Al zijt ghy nv verstroyt:
Tot Godt wilt u begheuen/
Sijn heylsaem Woort neemt aen/
Als vrome Christen leuen/
Tsal hier haest zijn ghedaen.

Deze veertiende strofe behoeft weinig uitleg. Maar in de laatste twee versregels zit toch meer dan oppervlakkig lezen zou doen vermoeden. Hier wordt „de arme schapen" de vaderlijke raad gegeven zich tot God te keren en diens heilzaam woord aan te nemen, door op aarde als vrome Christenen te leven: alle smart zal dan spoedig geleden zijn en zekerlijk zal in de hemel „de palm der overwinning" wachten.

Uit de laatste versregel meenden velen op te maken, dat Marnix van St Aldegonde het Wilhelmus gedicht zou hebben. Diens devies toch was: „Repos ailleurs" („Elders is rust"), waarvan de laatste versregel van deze strofe een paraphrase zou zijn. In het laatste hoofdstuk van deze studie geef ik aan, in welke richting men zou kunnen zoeken om de dichter te vinden — voor zover dit in werkelijkheid nog mogelijk zou zijn.

XV

Voor Godt wil ick belijden
End zijner grooter Macht/
Dat ick tot gheenen tijden
Den Coninck heb veracht:
Dan dat ick Godt den Heere
Der hoochster Maiesteyt/
Heb moeten obedieren/
Inder gherechticheyt.

De tweede helft van deze strofe begint met het woord „dan", hetgeen zo goed als zeker betekent „maar bovendien"; met het laatste woord „gherechticheyt" weet men echter geen weg. *Mijn verklaring van de werkelijke betekenis van dit woord volgt later.*

Ik moge deze coupletsgewijze bespreking besluiten met een aanhaling uit Prof. Dr J. Romein's „Tachtigjarige oorlog": . . . „er zij geconstateerd, dat het Nederlandsche volk in Willem van Oranje het beste vereert, wat het als volk in den loop der tijden heeft nagestreefd, bovenal de geestelijke vrijheid, een van de nobelste verworvenheden in de menschelijke geschiedenis."

DE VORM VAN HET WILHELMUS

OP de vorm van het Wilhelmus is vaak critiek geoefend. Men verwijt de dichter geestelijke armoede, omdat bv. zóvele malen „bloet" voorkomt, zóvele malen „edel", „Godt", enz. Volgens vele critici zijn er in het Wilhelmus ook een aantal inzinkingen en stoplappen. Ik kan deze mening *niet* delen. Men oordele zelf aan de hand van het volgende „verstandelijke" overzicht, of er werkelijk zulke ernstige bezwaren tegen de vorm zijn in te brengen:

Ik, Willem van Nassau, van Duits bloed, ben tot in de dood getrouw aan het vaderland.

Ik, Prins van Oranje, heb de koning steeds geëerd.

Ik heb steeds getracht naar Gods woord te leven; verdreven word ik daarom, maar God zal mij doen wederkeren.

Mijn volk, wees lijdzaam. God zal u niet verlaten.

Bid, dat ik moge komen helpen. Gij weet het, ik noch mijn broeders hebben ooit geschroomd alles voor u op te offeren. De strijd heeft mijn broeder Adolf het leven gekost.

Ik ben uit een zeer oud geslacht. Voor Gods zaak heb ik mijn bloed gewaagd. Het bloed, dat door veel edele geslachten heen het mijne werd, dat bloed waag ik, maar God zal mij daarbij niet verlaten. Hij is mijn schild. Hij zal maken, dat ik vroom blijf en dat ik de dodelijke tirannie verdrijf.

Sluipmoordenaars willen mijn bloed doen vloeien. God moge mij daarvoor bewaren. God heeft ook David in de grootste nood geholpen. Hij zal ook mij helpen met ere te mogen sterven, als een getrouwe held (= een ware „ridder").

Mijn eigen leed is niet zo zwaar als het uwe, dat gij door de Spanjaarden te dragen krijgt.

Met mijn ruiterij heb ik de tiran willen verdrijven, maar God heeft het niet gewild.

Mijn hart is in deze tegenspoed standvastig gebleven. God zal mij verder helpen..

Mijn arme schapen, begeeft u tot God; vrome Christenen weten, dat hun elders de overwinnning wacht.

Ofschoon ik in eerbied voor de koning nooit te kort ben geschoten heb ik boven hem de hoogste majesteit gesteld van God de Heer, die ik in de „Gerechtigheid" steeds heb willen gehoorzamen.

Men kan tot geen andere conclusie komen, dan dat het betoog één geheel vormt, zonder inzinkingen, stoplappen of nodeloze herhalingen.

Ik wil nu nader op de diepere betekenis van het lied ingaan. In de *tiende* strofe, de ontroerendste van het gehele Wilhelmus, wordt gezegd: „niets doet mij meer leed, dan uw verdriet" m.a.w. „boven mijn eigen leed uit bedroeft mij uitermate de verwoesting dezer landen en de terreur der Spanjaarden. Mijn hart bloedt daarbij." Dit leed der Nederlanders doet hem meer verdriet dan zijn eigen smarten. *Waar* nu spreekt hij over deze zorgen, over het eigen hartsverdriet? *In de vorige drie strofen,* de zevende, achtste en negende. Daarin kwamen de eigen zorgen tot uiting en ook het licht, dat hij in de duisternis zag gloren. De zevende strofe begint aldus: „Van al die my beswaren", de achtste strofe: „Als David moeste vluchten", de negende strofe: „Na tsuer sal ick ontfangen." Men ziet dat deze drie strofen het woord „van" spellen.

Ik wijs er nogmaals op, dat deze drie strofen spreken over de hartezorgen van Oranje, over zijn intiemste bezorgdheden. Zij spellen het woord „van" en staan tussen „Willem" en „Nassov". Het Wilhelmus valt dus uiteen in de bijzonder zinrijke groepering van zes, van drie en wederom zes coupletten. Zoals een mens midden in zijn lichaam zijn hart draagt en in dit hart zijn intiemste zorgen verbergt, zo verbergen de middelste strofen van het Wilhelmus Oranje's diepste harteleed: naar de inhoud zijn zij dus het middendeel van het gedicht, naar de vorm echter evenzeer, doordat zij het middengedeelte spellen van zijn naam. In deze drie „hartestrofen" zijn we in het hart

van Oranje, zoals we ook in het hart van het gedicht zijn. Zinrijker vorm is niet denkbaar. *Niemand heeft echter na meer dan een halve eeuw studie van het Wilhelmus* het „geheim" ontdekt van deze even eenvoudige als geniale vorm.

Deze hartestrofen bevinden zich tussen de zesde en de tiende strofe in. In de zesde strofe begon het bidden, in de middelste drie strofen wordt de hartestrijd uitgevochten, in de tiende strofe treedt een gelouterde ziel wederom naar buiten. We weten dat in de hartestrofen Oranje zich met David vergelijkt, die voor de toorn van Saul moest vluchten, doch door God is gered. Het in zorgen dolende hart kan zich wederom uit de duisternis hoopvol tot God wenden — het hart „keert" zich, bekeert zich. Deze bekering vindt plaats precies in het midden van de achtste strofe, eigenlijk in de mysterieuze stilte *tussen* de regels „Met menich edelman" en „Maer Godt", onmiddellijk vóór dit woord „Maer". In andere woorden: *de bekering heeft plaats juist in het midden van het gehele Wilhelmus. Alles wat daarna volgt, wordt bepaald door deze inkeer tot God.*

In de *negende* strofe is sprake van het nieuw verworven zieleleven, dat nu vol nieuwe hoop is. In de *tiende* strofe kan de ziel naar buiten treden en zich tot het ongelukkige Nederland wenden. Zij is weer terug *in* de wereld, doch ten gevolge van de bekering, die eerder heeft plaatsgevonden, niet geheel meer *van* deze wereld; *dáárdoor* kan de tiende strofe zo diep ontroeren, omdat daaruit één van de moeilijkst te verwerven deugden spreekt, de zuivering, de loutering, het offeren uit liefde. Men merkt dus op, dat de hartestrofen ingesloten staan tussen de gebedsstrofe (de zesde) en de louteringsstrofe (de tiende).

Een nader onderzoek van de vorm kan nog veel verrrassends openbaren. Men lette bv. op de *voorbereiding* in de *vijfde* en *zesde* strofe van de *climax* der *hartestrofen.* In de *vijfde* strofe spreekt de dichter over het oude geslacht der Nassau's. De laatste regel luidt: *„Mijn Edel bloet ghewaeght".* De laatste versregel van de zesde strofe is *„Die my mijn hert doorwondt".* Brengt men die beide slotregels met elkaar in verband en springt men vervolgens over naar de *tiende strofe.* laatste regel, dan leest men *„Mijn Edel hert dat bloet".* Daarbij moet ons onmid-

dellijk opvallen op welk een zinrijke wijze de laatstgenoemde strofe de woorden „hart" en „bloed" *spiegelbeeldig* herhaalt.

Van bijzonder belang is voorts, dat in de *hartestrofen* zelf het woord „hart" nergens genoemd wordt, omdat de *zesde* strofe als het ware de weg opent tot het hart van Oranje: *drie strofen lang luisteren we naar de taal van het hart.* In deze strofen is alleen sprake van „onschuldig bloet." Rein, onschuldig, gelouterd zal dit bloed worden in deze hartstochtelijke zielestrijd, die nu is begonnen om in de negende strofe te worden beëindigd. De slotregels van deze negende strofe wijzen duidelijk naar Christus' woord: „Weest getrouw tot in de dood en ik zal u de kroon des levens geven." (Apc. 2 : 10). Zeer reëel wordt dus in de hartestrofen de christelijke idee doorleefd: strijd en bekering „in Christus". En het is ook daarom, dat in het midden van de hartestrofen *David* genoemd wordt: op verhulde wijze wordt hier gezegd: Christus uit het huis David. Het Wilhelmus is inderdaad dus in de volste zin van het woord „een nieuw Christelick Liedt".

Na de bekering volgt de grote rust, welke zich uitspreekt in de tiende strofe. Rust en eenzaamheid. Daarvan getuigt de elfde strofe wanneer we Oranje alleen aan het hoofd van zijn ruiterij zien rijden. De „Broeders hooch van Namen" zijn ver. De daaropvolgende strofen getuigen in steeds hogere mate van een stemming van werkelijke omkeer, zij stijgen gestadig naar het majestueuze slot.

DE SPIEGELINGEN DER STROFEN

ER is ons reeds gebleken, dat het betoog in de vijftien strofen van het Wilhelmus geen enkele lacune vertoont. We hebben kunnen waarnemen, dat het gedicht in de opeenvolgende strofen een lijdensweg tekent, een offergang van een ziel. We weten ook dat de strijd, welke deze ziel voert, wordt gewonnen, waarbij in de eerste plaats gedacht moet worden aan een geestelijke, innerlijke zelfoverwinning. Ten slotte herinneren we er aan, dat het lied zich groepeert in 6, 3, 6.

In de laatste zes strofen stijgt het lied tot een ongekende hoogte om uit te monden in het machtige slot:

Voor Godt wil ick belijden
End zijner grooter Macht,
Dat ick tot gheenen tijden
Den Coninck heb veracht:
Dan dat ick Godt den Heere
Der hoochster Maiesteyt/
Heb moeten obedieren/
Inder gherechticheyt.

We herinneren ons dat ook in de eerste strofe over de „Coninck" gesproken is: „Den Coninck van Hispaengien heb ick altijt gheeert". De eerste strofe en de eerste helft van de vijftiende blijken elkander te spiegelen.

Als we nu de gang van de Wilhelmusziel volgen in haar voortschrijden door de strofen heen, dan zien we dat na het eerste onmiddellijk in het tweede couplet wordt gezegd: „steeds getracht te hebben, in Godes vrees te leven". De uiterste consequentie van in Godes vrees te leven is voor God te durven knielen. De eerste en de tweede strofe te zamen spiegelen zich in de vijftiende strofe! (Zie figuur 1).

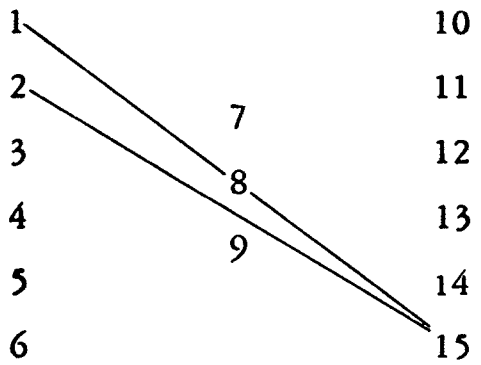

Figuur 1

De climax in het slotcouplet wordt daardoor des te groter, te meer omdat het strijdende en zich bekerende hart hier weer naar buiten is getreden. Op de afbeelding kunnen we waarnemen, dat de verbindingslijnen door de hartestrofen heen gaan (= „door het hart").

Wanneer we nu de derde strofe: „Weest lijdzaam, God zal u niet verlaten, Bidt God dag en nacht, dat ik u moge helpen", vergelijken met de veertiende strofe: „Vaarwel, mijn arme schapen, uw nood is zeer groot, begeeft u tot God, leeft als vrome Christenen, gij weet het:

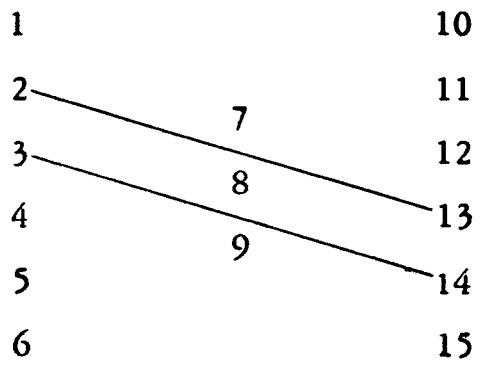

Figuur 2

dit aardse leed zal spoedig voorbij zijn", dan zal men het met mij eens zijn, dat er een duidelijk verband bestaat tussen het derde en het veertiende couplet — het is echter niet te ontkennen, dat de veertiende strofe, waarin we de climax van het „christelijk lied" reeds naderen, veel tragischer is, omdat zij, zo zou men kunnen zeggen, op een tragischer toonhoogte is geschreven. (Zie figuur 2).

Ook de derde en twaalfde strofe hebben een onderling verband. De twaalfde strofe: „Soo het den wille des Heeren op die tijt had gheweest", spreekt in deemoed uit: „Wat God doet, is wel gedaan." In de derde strofe ligt hetzelfde gevoel van deemoed, maar het wordt nog niet in zulke simpele woorden tot uitdrukking gebracht; tot de uiterste deemoed en eenvoud komt de dichter pas later in het gedicht. (Zie figuur 3.)

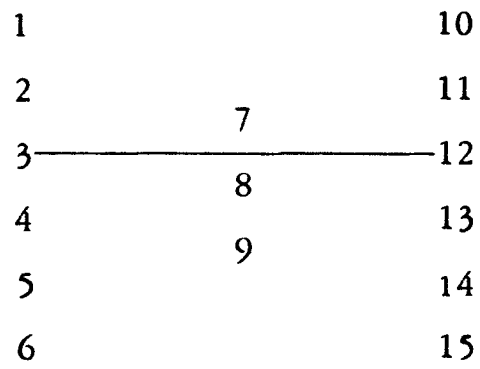

Figuur 3

De verbindingslijn van de derde en twaalfde strofe (zie figuur 3) doorsnijdt wederom de drie hartestrofen.

Er is verder verband tussen de derde, vierde en vijfde strofe te zamen: „Weest lijdzaam, bidt God, dat ik u moge helpen, gij weet het, ik zowel als mijn broeders hebben alles voor u over gehad. Afstammend van het oude geslacht der Nassau's, dat eens aan Duitsland een keizer schonk, waagde ook ik mijn („sedert eeuwen") edel bloed", met de elfde, twaalfde, dertiende en viertiende strofe te zamen: Hij

rijdt eenzaam te paard voor zijn ruiterij uit. „Broeders hooch van Namen" worden niet meer genoemd. Historisch gezien was hij inderdaad alleen. In de slag bij Heiligerlee, waar Adolf viel, hadden twee broeders samen de slag gestreden. Dit is de tragiek van deze strofe.

Nu beseffen we echter reeds, want daarop zijn we in het gedicht voorbereid, dat Oranje de nederlaag zal kunnen dragen. Zijn ziel toch „terug in deze wereld" (tiende strofe) heeft hier een harde plicht te vervullen, maar is daartoe in staat omdat zij niet meer geheel van deze wereld is. Zij heeft zich immers nieuwe krachten verworven in het geestelijke, in het eeuwig rijk, waarvan in de negende strofe sprake is. Daarom kan zij deze nederlaag dragen en verwerken als een nieuwe beproeving, die haar alleen *nog* méér kan sterken.

De vierde en vijfde strofe te zamen verbinden zich hier met de zoveel tragischer elfde strofe. (Zie figuur 4.)

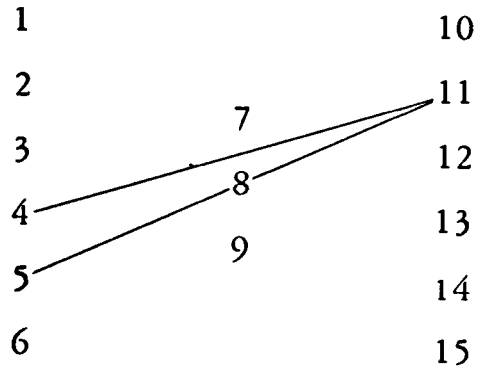

Figuur 4

De verbindingslijn (zie figuur 4) gaat opnieuw door het hart heen. De strijd heeft zich daar reeds voltrokken — strofe 11 kan daardoor hoger staan dan 4 en 5 te zamen.

Het is aangrijpend om de verdere, zo logische en zo verheven ontwikkeling te volgen. Door de 11de strofe heen schrijdt de Wilhelmusziel voort op haar lijdens- en offergang. Zij draagt haar nederlaag niet alleen in deemoed (elfde strofe), doch offert ook nog haar

persoonlijke wensen. Persoonlijke trots wordt opgeofferd: het enige dat telt is de ongelukkige „ondersaten" tot steun te kunnen zijn. Verder op de offergang heeft Oranje afscheid genomen van aardse ijdelheid en aardse hoop. In de veertiende strofe weet men dat hij bereid is van alles afstand te doen. Dit is ongetwijfeld het diepste verband tussen de derde en de veertiende strofe, die elkaar eveneens spiegelen. (Zie wederom figuur 2.)

Ook deze lijn loopt weer door het hart heen. De veertiende strofe moet men dus niet zien als een „afbuiging", een „breuk" in de oorspronkelijke hoopvolle gedachtengang, waarvan de derde strofe in het bijzonder getuigt. Het veertiende couplet is slechts een noodzakelijke episode op de lijdensweg van deze ziel, die het brengen van het hoogste offer niet schroomt. Deze strofe is de tragische noodzakelijke tegenhanger van de derde strofe.

We mochten dus spiegelingen vinden tussen de 1ste en 2de strofe gezamenlijk en de vijftiende, tussen de derde, de twaalfde en de derde en veertiende en tussen de vierde en de vijfde te zamen met de elfde strofe. Zo schrijdt deze ziel haar weg tot het einde, tot zij, zoals het wordt uitgedrukt, voor „God" komt. Dan zegt ze: „Zie, dit deed ik."

DE NAAM „WILHELMUS"

WAT betekent de naam Wilhelmus? „Hij, die de wil heeft te beschermen"; Wil-helmus. In het eerste woord verbergt zich dus reeds de kern van het gehele gedicht. In dat eerste woord wordt het meest kenmerkende van Oranje uitgedrukt: zijn wil om te beschermen, zijn bereidheid om naar die hoge taak te leven, tot de dood toe. Als een bloem in knop sluimert in het woord Wilhelmus de kern van Oranje's wezen. In de vijftiende strofe opent deze bloem zich wijd en voor allen zichtbaar. Deze „wil" om te dienen, te beschermen, wordt nu in hoogste loutering beleden: voor God. (Voor Godt „wil" ick belijden . . .).

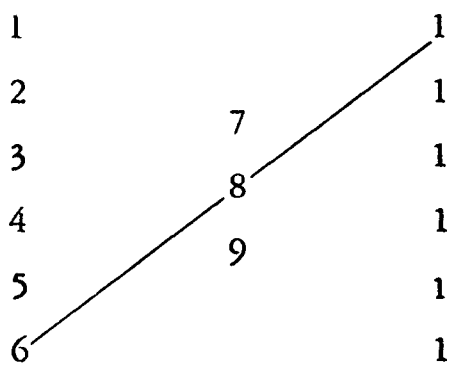

Figuur 5

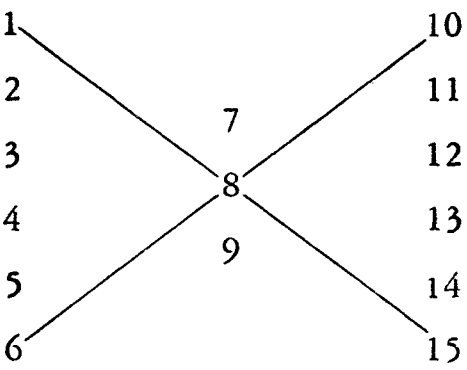

Figuur 6

In figuur 6 zien we de verbindingslijnen, welke de spiegelingen weergeven, door de hartestrofen heen gaan. Wanneer nu nog de zesde met de tiende strofe wordt verbonden (zie figuur 5) — dat is dus de inleiding tot en de afsluiting van de hartestrofen — dan merken we op, dat de verbindingslijn 6-10 de lijn 1-15 kruist om daarmede het *Bourgondische kruis* te vormen. (Zie figuur 6.)

Nog éénmaal: de *hartestrofen.* In de zevende strofe wordt uit-

gesproken: geen vrees voor de dood, doch voor sluipmoord, voor een eerloze dood. In de laatste hartestrofe wordt uiting gegeven aan de hoop als een getrouwe held te mogen sterven. De negende strofe staat op een hoger plan dan de zevende, hetgeen voor de hand ligt, als men bedenkt, dat de achtste strofe werd doorschreden, waarin de bekering plaats had. *„Dwars door het hart"* dus loopt de „scheidslijn"!

Indien we nu de zevende strofe met de negende verbinden, dan kruist deze lijn verticaal de horizontale lijn, welke de derde met de twaalfde strofe in verband brengt. (Zie figuur 7 en 8.)

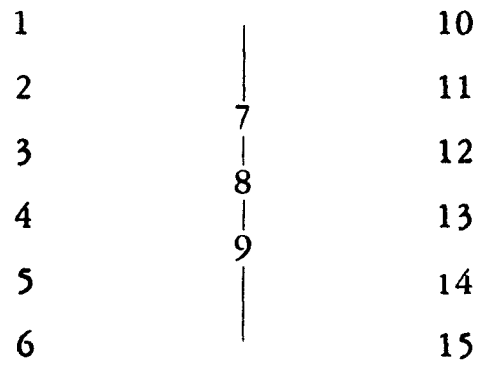

Figuur 7

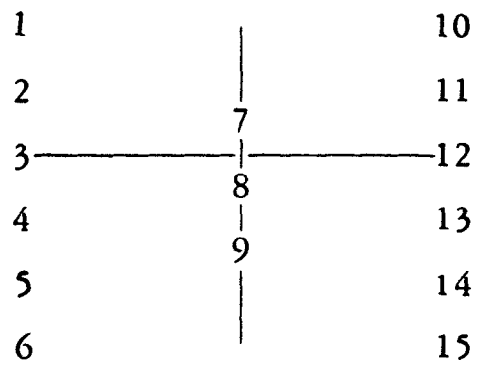

Figuur 8

Zo zien we dat over het hart heen het *Christuskruis* ligt. In de kern derhalve van het Wilhelhelmus staat het kruis van Christus en gelijkertijd het Bourgondische of Andreas kruis. *IN HET KNOOPPUNT VAN DEZE TWEE KRUISEN LIGT DE SLEUTEL TOT HET WILHELMUS VERBORGEN: „IN CHRISTUS TE STERVEN".*

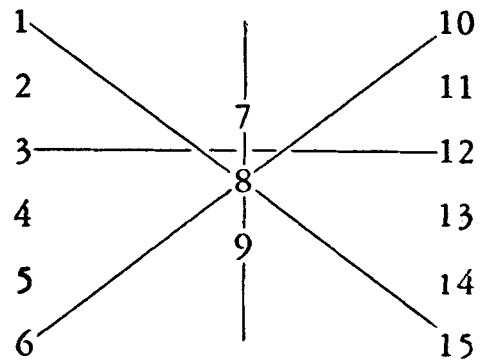

Figuur 9

Men verdiepe zich thans in de „uitslaande" PLAAT I (achter in het boek).

HOOGTEPUNTEN IN HET WILHELMUS

DE eerste, de zesde en de vijftiende strofe van het Wilhelmus zijn vrijwel algemeen bekend, het zijn de coupletten, die aldus beginnen: „Wilhelmus van Nassouwe" „Mijn Schilt ende betrouwen" en „Voor Godt wil ick belijden". In de figuren 1-9 zien we, dat deze strofen *twee hoogtepunten en een hoekpunt* vormen.

Er zijn echter in het Wilhelmus nog meer van deze hoogtepunten te vinden. De *tiende* strofe bv., de meest liefderijke, waar Oranje zich na de hartestrijd met zulk een grote innigheid tot zijn „Edel Neerlandt soet" wendt, is zulk een hoogtepunt of hoekpunt. Wanneer we nu op de zieleweg een schrede teruggaan, dan komen we in de negende strofe, het *hoogtepunt* der hartestrofen, waar de zielestrijd beslecht wordt („Na tsuer sal ick ontfangen".) Dit is wederom een hoogtepunt, het vijfde.

In de eerste strofe, wanneer we Oranje op zijn weg beginnen te volgen, zijn we, zoals bekend, in de koele sfeer van het denken: „Wilhelmus van Nassouwe/ ben ick van Duytschen bloet", een eenvoudig objectief feit. De volgende twee versregels brengen ons echter in een geheel andere, warmere sfeer: hier immers zingt de dichter van een trouw tot in de dood. Er zijn dus in de eerste strofe sterk verschillende zielselementen aanwezig: het eerste couplet is inderdaad dan ook als een bloem in knop, alles, wat in de laatste strofe stralend in bloei staat, is in beginsel reeds volledig aanwezig.

Ook in de tweede strofe gaan we door verschillende sferen heen, om dan in de derde strofe opeens een hoogtepunt te bereiken, het zesde. Hieruit toch spreekt een groot mededogen, onverbrekelijk verbonden met een even sterk gevoel van deemoed. En zinrijk weerspiegelt dit hoogtepunt zich in de twaalfde strofe, door het hart heen bereikt, waarin, gelouterd, berustend, vast vertrouwend, de ziel zich neder kan buigen in grote ootmoed. Dit inderdaad is een nieuw gaaf hoogtepunt, het zevende. Is het dus niet juist, dat in het Wilhelmus voor

ieder, die ogen heeft om te zien, zeven hoogtepunten zeer zinrijk zijn ingebouwd? Zo pas, voortgestuwd op rhythme en betekenis van deze hoogtepunten van de eerste, derde, zesde, negende, tiende, twaalfde en vijftiende strofe kan men ten volle beseffen welke een schoon en diep ontroerend volkslied wij bezitten.

DE ZEVEN RIDDERDEUGDEN

Wij willen ons nu in het Wilhelmus verdiepen met het oog op de zeven *ridderdeugden,* die door iedere ridder — dus ook door de ridders van het Gulden Vlies en de andere gelijksoortige orden of bonden — beoefend werden.

Welke waren deze deugden, die op de lange weg van *page, schildknaap* tot *ridder* een hoog-moreel ideaal vertegenwoordigden?

Voor hetgeen nu volgt[1] wordt de lezer geadviseerd onderstaande figuur te raadplegen, waarin de hoofdletters de zeven ridderdeugden aanduiden.

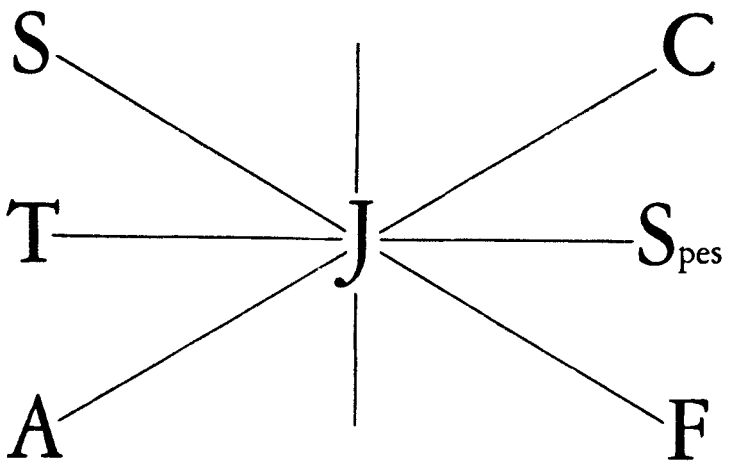

Figuur 10

I. AUDATIA.

De *moed* was de eerste deugd, waarin de ridder als zeer jong kind zich reeds had te oefenen. Hij mocht, in welke omstandigheden dan ook, nooit vrees bekennen. Hem werd geleerd, dat de moed in de wil

1. Zie vooral C. Englert-Faye: „Vom Mythus zur Idee der Schweiz".

zetelt, dat deze moed nimmer in overmoed of hoogmoed mocht ontaarden en op de duur gelouterd diende te worden. (Deze wilsuiting moest omgezet worden in de hoogste deugd, de liefde, Caritas.) De moed als wilsuiting kon nooit gescheiden worden van de vastberaden wil tot dienen — moed was in wezen voor de ridder dus ook *deemoed*.

II. SAPIENTIA.

Deze tweede deugd hield een zinrijk beoefenen in van het weten en van het denken. Natuurlijk moest de jonge ridderknaap (en later in hoogste mate: de ridder) op de hoogte zijn van de krijgskunde, hij moest snel besluiten kunnen nemen. Evenzeer diende hij behendig te zijn, het schaakspel en andere spelen moest hij kennen. De valkenjacht, waarbij de valk voorzichtig moest worden gehanteerd, diende voor hem geen geheimen te hebben. Maar ook leerde hij spelenderwijs met tact zijn houding te bepalen ten opzichte van diegenen, die in zijn onmiddellijke nabijheid verkeerden, dus de wereld van de adel, maar evengoed de eenvoudigen die hem dienden, zowel als de geestelijkheid, de burgers en de boeren, die hij allen had te beschermen.

Uiteraard werd zijn kennis daarenboven verrijkt met wat de geestelijke hem uit de Heilige Schrift vertelde. Hij moest zijn gebeden kennen en trouw ter kerke gaan. Hij diende te beseffen, dat hij zich te allen tijde voor Christus en diens heilige Moeder zou hebben op te offeren. Wanneer hij tijdens de kerkdienst Maria's of Christus' naam hoorde noemen of de Monstrans zich zag verheffen, stond hij uit zijn knielende houding op om zijn zwaard gedeeltelijk uit de schede te trekken. Deze handeling symboliseerde zijn voortdurende bereidheid een offer te brengen ter grotere glorie Gods. Bovendien kon zijn zwaard hem aan deze heilige plicht herinneren: het gevest had immers de vorm van een kruis! Vaak was in dit gevest bovendien als een reliquie een klein fragment ingebouwd van het heilige hout van Christus' kruis.

Het „weten" (Sapientia) werd dus op hoog-morele wijze opgevat, wel zeer in tegenstelling tot het hedendaagse denken en weten, dat in vele gevallen helaas zonder een enkel moreel bezwaar gebruikt wordt tot vernietiging der mensheid. Deze tweede ridderdeugd, die

onverbrekelijk verbonden is met een hechte morele basis, heeft in de kiem reeds de mogelijkheid in zich om na een lange weg van zelftucht omgezet te worden in „weten van het *hart*".

III. TEMPERANTIA, ook wel genoemd „MESURE", „het MAAT-HOUDEN".

Temperantia is niet alleen het leren overwinnen van de primaire hartstochten, die in de ziel leven of leven kunnen. Veel meer wordt hiermede een tegen elkaar afwegen bedoeld van alle elkander tegenstrevende zielekrachten. Wat er hierbij vooral op aan komt, is maat te houden, het midden te zoeken in alle aangelegenheden, die de ziel aangaan.

Uit dit zoeken naar evenwicht moest een streven groeien naar het in harmonie brengen van al wat van de buitenwereld uit afstormt op 's mensen binnenste, op zijn binnenwereld. Maar alles uit de buitenwereld diende niet alleen beschouwd te worden als een mogelijke stoornis voor de binnenwereld. Integendeel, de jonge ridder moest zich er steeds meer bewust van worden, dat daar buiten in Gods schone, grote wereld, de Macrocosmos, grote geestelijke krachten in een zichtbare zowel als in een onzichtbare wereld wonderen scheppen. Daarom moest hij trachten zijn binnenwereld, de Microcosmos, een afspiegeling te doen zijn van de Macrocosmos. En dit kon alleen wanneer hij in het diepst van zijn ziel bleef geloven in Gods wijs bestuur van de wereld en wanneer hij bij al zijn handelingen voortdurend dit ideaal voor ogen zou houden: „Zoals Gods natuur in de buitenwereld altijd gevend en altijd scheppend is, zo wil ik van mijn binnenste uit evenzeer immer een milde vrijgevendheid betrachten". Door deze hoog-morele opvatting kon de ziel van de ridder komen tot onbegrensde mogelijkheden van geven, van offeren. (De ridder sprak zijn zoon. die binnenkort tot ridder geadeld zou worden, dan ook aldus toe, „Soyez large", beoefen „largesse". „Tu seras libéral et feras largesse à tous" „Gij zult vrij van geest en breed van opvatting zijn.")

IV. IUSTITIA.

Eerst wanneer de deugden Audatia (willen), Sapientia (denken, weten), en Temperantia (het midden, de sfeer van het in liefde geven)

met elkander zoveel mogelijk in evenwicht waren gebracht, was de ridderlijke knaap (page), de schildknaap, de ridder tot hoge dingen in staat. Door een welbewust zich oefenen, onder toezicht van wijze vrouwen en mannen, die zelf deze weg waren gegaan, was het mogelijk om zowel lichamelijk als in de aangelegenheden van de ziel een harmonisch geheel te verkrijgen. Zoals men weet, werd zijn opvoeding als jong kind eerst door vrouwen, daarna door mannen geleid. In zijn puberteitsjaren werd hij page, wat betekende dat zijn ontwakende gevoelens direct gemetamorfoseerd werden tot eerbiedig dienen, tot vereren, tot beschermen van de edelvrouwe in wier dienst hij was. Bij de opvoeding van de jonge ridder werd dus zijn volledig mens-zijn betrokken. En uiteraard kan een volledig harmonisch ontwikkelde mensenziel geacht worden te trachten, hoe gebrekkig wellicht dan ook, zich te allen tijde gereed te houden, te allen tijde gereed te zijn om op aarde als beschermer op te treden van de geestelijkheid, boeren, burgers, wezen, weduwen, ongelukkigen en gebrokenen, kort en veelzeggend samengevat: om Gods gerechtigheid te betrachten, Iustitia. Maar deze vier deugden, die *lichaam* en *ziel* betroffen, waren niet voldoende; drie *geestelijke* deugden moesten nog beoefend worden („religieuze" deugden). De vierde deugd had hem op zichzelf gesteld, had hem van zijn volverantwoordelijk „IK" bewust gemaakt. Nu moest dit *„ik"* door vele beproevingen *geestelijk* gesterkt worden.

De drie RELIGIEUZE DEUGDEN:

V. FIDES.

Deze deugd, het *geloof,* was te bereiken door omzetting van het weten en denken, die een lange innerlijke weg moesten afleggen, voordat het hart bereikt en tegelijk veranderd kon worden. Wanneer dit hart zijn zekerheid verkregen had en van deze zekerheid uit bewust ging leven, kon de ziel existeren van de deugd *Fides* uit, de omzetting van het „hoofdweten". (Fides = zekerheid, weten van het hart.)

VI. SPES.

Het hart kan uit geloof blijven leven waneer het zich door de *hoop,* Spes, laat voeden. Het geloof is een omzetting van het denken,

de hoop die van het gevoel. Het voelen zet het gemoed in beweging, de hoop activeert het hart, brengt het steeds weer tot leven.

VII. CARITAS, DE HOOGSTE DEUGD (DE DOORCHRISTELIJKTE LIEFDE).

Liefde is de hoogste deugd. De ridder beschouwde haar niet zo zeer als het hoogste GEVOEL, dan wel als het hoogste WILLEN: het goede voor een ander te willen of voor hem iets te willen nalaten, de wil van een ander op te vangen en in de sfeer van het goede te voeren. Met liefde is in die opvatting zeker toch de bereidheid verbonden eigen denken, eigen voelen, eigen willen ondergeschikt te maken aan een ander, aan hem of haar *op te offeren.* Dit willen, dat liefde is, brengt de ziel in de hoogste objectieve sfeer tegenover zijn medemens: de liefde in Christus. In deze liefde is immers de bereidheid begrepen: te lijden en dit lijden in Christus te overwinnen.

Laat ons nu het Wilhelmus voor een laatste maal bezien in het licht van deze RIDDERDEUGDEN. Men raadplege hierbij de uitslaande Plaat II aan het eind van het boek.

EERSTE STROFE.

In de acht versregels waaruit deze strofe bestaat, worden ons een aantal „mededelingen" gedaan, die in hoofdzaak een beroep doen op ons *denken,* met welke fijne schakeringen dit ook geschiedt. Drie objectief meegedeelde waarheden springen naar voren, hoezeer achter deze drie een andere sfeer leeft en voelbaar is: Nassau, Oranje, Spanje.

Welke volkshymne ter wereld heeft een dergelijk groots begin als het Wilhelmus? Geen enkele. Dit behoeft ons niet te verwonderen. In Oranje-Nassau-Spanje wordt ten eeuwigen dage de herinnering opgeroepen aan de eeuwige tegenstrijdigheid van twee begrippen: vrijheid en tirannie. Bovendien wijst de eerste strofe voor immer op de objectieve waarheid, dat dit kleine Nederlandse volk, geholpen door een grote Duitser, in de 16de eeuw de opdracht kreeg uit te voeren deze geweldige strijd voor de vrijheid uit te vechten, de Nederlandse bijdrage in de eeuwige strijd om de ontwikkeling van de mensheid.

Dat was de grootse taak van dit kleine volk. En Oranje heeft altijd van zijn diepste wezen uit geweten, dat de geestelijke wereld, de Goddelijke wil hem aangewezen had om in deze strijd als leider op te treden. De eerste strofe, Oranje-Nassau-Spanje heeft daarom als hoofdaccent de tweede deugd uit de oude riddertijd: SAPIENTIA.

TWEEDE STROFE.

In deze strofe herkent men tal van ridderdeugden. Uit de eerste twee regels spreekt het verlangen naar het leven in Gods gerechtigheid (vierde deugd), zowel als de hunkering naar een sterk ontwikkeld geloofsleven (zesde deugd). De twee daaropvolgende regels richten zich als objectief feit wederom tot het denken (tweede deugd). De laatste vier regels spreken wederom een hoop uit, deze hebben dus betrekking op de zesde deugd (SPES),

DERDE STROFE.

Deze gehele strofe is gedompeld in de sfeer van het *voelen,* tenderend naar, gericht op: het *willen.* Deze strofe als geheel genomen heeft dus TEMPERANTIA, de derde deugd, als hoofdstemming.

VIERDE EN VIJFDE STROFEN.

Beide coupletten samen genomen ademen de geest van het moedige willen. Zij stammen uit AUDATIA, de eerste ridderdeugd.

ZESDE STROFE.

In deze strofe is een willen te herkennen, dat neigt naar inzicht. Dit bidden is een naar binnen gekeerd, uit inzicht voortgekomen willen. Deze strofe ademt dus de geest van FIDES, de vijfde ridderdeugd (GELOOF).

ZEVENDE, ACHTSTE EN NEGENDE STROFEN (de hartestrofen).

Deze bede- en geloofsstemming zet zich in de zevende strofe voort. We zijn nog steeds in de sfeer van FIDES, de vijfde ridderdeugd. In de volgende twee strofen wordt van het diepste punt uit, de twijfel

en de wanhoop, na harde strijd de overwinning behaald. Dit is alleen mogelijk wanneer de ziel zich de mogelijkheid tot hopen verworven heeft, wanneer zij dus uit de zesde ridderdeugd, SPES (hoop), handelen kan. In deze laatste strofen herkent men dus de hoop, gericht op het hoogste geestelijke willen, de liefde.

TIENDE STROFE.

Dit is het méest ontroerende couplet in het Wilhelmus. Want hier spreekt de grootste tederheid, hier spreekt de ziel zich uit, die steeds getracht heeft in Godes vrees te leven, die zeggen kan, God is mijn schild en mijn betrouwen, God zal mij helpen vroom te blijven, d.i. in Christus lief te hebben. In deze strofe, waarin de dichter zichzelf heeft overtroffen, spreekt de geest van de zevende en hoogste ridderdeugd, CARITAS.

ELFDE STROFE.

Een moedig strijden tegen de tiran is de hoofdstemming van dit couplet. Het spreekt derhalve wederom vanuit AUDATIA, de eerste ridderdeugd.

TWAALFDE STROFE.

Deze strofe, vol deemoed, ademt een zeer bijzondere geest. Hier wordt zeer bewust overdacht wat in het eigen binnenste, de Microcosmos, is gebeurd. Het grote leed, niet te kunnen helpen, kan en moet in overeenstemming gebracht worden met Gods grote, liefderijke wil, God, die immers de schepper en de heerser is over de Macrocosmos. Deze strofe stroomt dus uit de sfeer van TEMPERANTIA, de derde ridderdeugd.

DERTIENDE STROFE.

Dit couplet is een bidden uit een grote geloofskracht. Hier herkent men de geest van FIDES, de vijfde ridderdeugd.

VEERTIENDE STROFE.

In de tweede helft valt het accent op de vierde ridderdeugd: SPES. Bovendien is hier TEMPERANTIA, de derde ridderdeugd, te herkennen. Het streven naar evenwicht tussen Microcosmos en Macrocosmos wordt hier immers kennelijk volgehouden.

VIJFTIENDE EN SLOTSTROFE.

We hebben reeds ontdekt welk een geweldige climax dit laatste couplet brengt tegnover de eerste strofe, die aanvangt met het mysterieuze woord Wilhelmus. Hier immers spreekt zich de wil uit openlijk voor God te belijden, de zekerheid zich geheel met God verbonden te weten. Men herkent hier het inzicht, door middel waarvan SAPIENTIA, de tweede ridderdeugd, tot geloven omgezet moet worden. De tweede en vijfde ridderdeugd zijn hier dus samen aanwezig.

Op het laatste woord „gherechticheyt" hebben vele deskundigen, historici en literatoren zich tevergeefs het hoofd gebroken. Men is niet verder gekomen dan de uitleg: de rechtvaardige zaak der Nederlanden. Dit kan echter, als men ons betoog gevolgd heeft, niet anders dan de uiterlijke kant zijn. De betekenis gaat veel dieper. Het laatste woord van het Wilhelmus beduidt natuurlijk, dat Oranje, na alles wat hij heeft moeten doorlijden, nu eerst het geloof en inzicht verworven heeft om op aarde Gods gerechtigheid, IUSTITIA dus, de vierde ridderdeugd te vertegenwoordigen. Hij heeft de zekerheid verkregen Gods gerechtigheid, Gods zaak op aarde, in de Nederlanden te mogen dienen.

Indien we ons nu tot slot verdiepen in Plaat II en daarna opnieuw in Plaat I (in combinatie met de bijgevoegde *Wilhelmustekst,* gedrukt in de *strofengroepering 6-3-6)* dan zien we, dat de twee rijen van zes strofen (de eerste zes en de laatste zes) als twee zuilen oprijzen. De linkerzuil staat op het fundament van GELOOF (FIDES, de vijfde ridderdeugd), de rechterzuil rust op GERECHTIGHEID (IUSTITIA, de vierde deugd). Deze kon opgericht worden door INZICHT (SAPIENTIA, de tweede deugd), gelouterd door doorchristelijkt WILLEN, LIEFDE (of CARITAS, de zevende en hoogste ridder-

deugd). Tussen de twee zuilen is de rozet, de drie hartestrofen, waarin de zesde ridderdeugd, HOOP (SPES) tot uitdrukking komt: hier wordt met Christus' hulp (de „DAVID"-strofe) de overwinning behaald.

Uit GELOOF, HOOP en LIEFDE, de drie hoogste (religieuze) ridderdeugden is de *kern* van het Wilhelmus opgebouwd. Men kan het nog anders omschrijven: het Wilhelmus rust op GELOOF en GERECHTIGHEID; het draagt (de zuilen dragen) INZICHT en LIEFDE; in het hart leeft de hoop „te sterven in Christus" (uit DAVID'S STAM GEBOREN).

DE BOODSCHAP VAN HET WILHELMUS

VERDIEPEN wij ons opnieuw in het leven van Willem van Oranje. Er zijn drie markante perioden in zijn leven te onderkennen. Het zijn perioden, het zijn jaartallen, die een ieder kent. of zich herinnert uit zijn schooljaren. Bovendien werden ze reeds *zeer in het kort* besproken bij de coupletsgewijze beschouwing van het Wilhelmus. Wij willen er nu dieper op in gaan. Voor zover men ze kent, is dit kennen al sedert lang tot een verstarring, tot een traditie geworden. In deze verstarde traditie gaat de levende werkelijkheid van Oranje's leven voor het nageslacht langzamerhand verloren. En de inspirerende krachten van dit leven zouden op de duur niet meer tot ons kunnen spreken, ons niet meer kunnen wekken. Deze aanvullende studie wil juist wel: *wekken.*

Het eerste markante moment is het jaar 1559. Oranje is ruim 26 jaren, hij is in zijn 27ste jaar en op weg naar voltooiing van zijn vierde zevental levensjaren. Deze levensperiode is voor ieder mens van groot belang. Zo ook voor Oranje. Hij staat dan geheel op zichzelf, op eigen kracht. In het najaar sterft de vader en Willem, de oudste zoon, wordt nu het hoofd van het grote Nassau-Dillenburgse gezin. Maar in de zomer van dit zelfde jaar (dat tevens zal zijn de helft van zijn levensjaren) heeft in zijn geestesleven een schokkende gebeurtenis plaats. Het is het bekende gesprek in het bos nabij Vincennes met de Franse Koning, waarin hem, Oranje, de plannen bekend worden, die er bestaan om samen met de Spaanse koning de „ketters" uit te roeien. Men weet uit Oranje's Apologie — najaar 1580 (21 jaren later) opgesteld en in 1581 uitgegeven — hoe hij zwijgend heeft toegeluisterd, doch met iedere vezel van zijn wezen innerlijk hiertegen in verzet komt. De jonge hartstochtelijke edelman — midden in een mondain en schitterend leven — wordt zich nl. gedurende dat gesprek plotseling, als door een bliksemstraal, er van bewust, dat het hem onmogelijk zal zijn hier ooit aan mede te werken. Hij weet onwrikbaar

vast, dat geen mens uit hoofde van zijn geestelijke overtuiging, van zijn religie, gedood mag worden.

Moeizaam loutert zich deze ziel: hij zal in zijn prinsdom Oranje enige jaren later de „ketters" doen vervolgen. Hij zal, als in 1566 de beeldenstorm losbarst, mensen doen ophangen, maar dat verandert niets aan het feit, dat het gesprek met de Franse koning hem opeens er van bewust maakt (ook al zal hij — in gelukkig slechts weinig gevallen — deze overtuiging vergeten), dat het hem nooit mogelijk zal zijn aan dit plan: uitroeiing van allen die „van de religie" (= ketters) zijn, te kunnen medewerken. Het is op dit markante levensogenblik, in deze belangrijke levensperiode, dat hij met een schok wakker schrikt, en dat hij weet: een mens kan niet gedood worden uit hoofde van zijn geestelijke overtuiging, want een mens put juist deze overtuiging uit het feit, dat hij . . . uit Geest, UIT GOD, GEBOREN IS. Een mens te doden is dus een zonde tegen God, een zonde tegen de Heilige Geest. Dit is de eerste felle geesteslichtstraal die in deze ziel doorbreekt.

Zeven jaar later (1566), Oranje is dan 33 jaren oud, doorleeft deze ziel het jaar der hagepreken en van de beeldenstorm, het jaar dat de officiële historieschrijving het „wonderjaar" noemt. Het was meer nog . . . een „hongerjaar". En dat het een hongerjaar is geweest, is maar al te zeer in de traditionele vaderlandse geschiedenis verzwegen. De grimmige woede van het uitgehongerde volk (wederom [1] tot hongersnood gebracht door gewetenloze graanspeculanten, die weer graan doen achterhouden), de wanhoop van het volk, wordt op het laatste ogenblik door de predikanten (die de hagepreken hadden gehouden) in een ander spoor geleid om zich dan te ontladen in dat wat genoemd wordt: de beeldenstorm.

Het volgende jaar (1567), als Alva ons land nadert om het te tuchtigen, wijkt, met velen, ook Oranje uit. Het jaar daarna (1568, zijn vijfendertigste levensjaar) zullen wij hem met zijn broeders, „hooch van Namen" samen hier in het land terugzien aan het hoofd der troepen, die de bevrijding zouden moeten brengen, de bevrijding van de tirannie, die behalve duisternis en onderdrukking, ook de politieke

1. „Wederom" = 1533, 1546, 1552, 1554 enz.! (Zie Kuttner, „Het hongerjaar 1566").

moord, de sluipmoord gebruikt, ter vernietiging van 's mensen hoogste goed: de vrijheid en het leven. (Vele jaren voor de Ban en de Vogelvrijverklaring zinspeelt het Wilhelmus als het ware profetisch op de sluipmoord: „Van al die my beswaren End mijn Vervolghers zijn, Mijn Godt wilt doch bewaren Den trouwen dienaer dijn: Dat sy my niet verrasschen In haren boosen moet, Haer handen niet en wasschen In mijn onschuldich bloet!")

Oranje heeft in dit jaar (na de innerlijke beslissing van 1559, met het openlijk protest op Oudejaarsavond 1564 tegen de verscherping der plakkaten) openlijk en metterdaad de beslissing van zijn leven genomen: de kern van het verzet te zullen zijn. Hij heeft op dat moment ongeveer twee derde van de levensjaren doorleefd, die hem geschonken zullen worden. Hij is vijfmaal zeven jaren oud.

Zeven jaar na de beeldenstorm (1573) zal hij, na vele jeugdjaren onverschillig te zijn geweest ten opzichte van een godsdienstvorm, deze vorm voor zijn langzaam groeiend religieus bewustzijn vinden in het Calvinisme. Maar hij heeft steeds bewezen veel meer dan Calvinist te zijn en wel in de eerste plaats door zijn grote verdraagzaamheid. Midden in de verbitterde strijd van Protestantisme tegen Katholicisme (een strijd letterlijk op leven en dood, een strijd zonder pardon) heeft hij door woord en daad steeds gestreefd naar een compromis, een verbond tussen Katholieken en Calvinisten in de grote strijd om de geestelijke vrijheid. Het is hem niet mogen gelukken.

Maar bovendien was zijn religieuziteit, zijn „religie", niet gebaseerd op „geloven". Deze was gebouwd op weten. Welk weten hier bedoeld wordt moge blijken uit het slot van deze aanvullende Wilhelmus-studie. In dit weten omtrent de groei van de menselijke *ziel* naar de *geest* was hij ver boven het Calvinisme uit. Dit weten heeft hij zich eigen gemaakt uit bronnen en langs wegen, die van oudsher niet gemakkelijk te ontdekken, noch onvoorbereid te volgen zijn. Aan het slot kom ik hierop terug.

In het jaar tevoren zien wij hem een herhaling der bevrijdingspogingen ondernemen. Men weet dat die — evenals in 1568 — zouden mislukken en wel ditmaal door de moord op de Franse Hugenoten

(Bartholomeusnacht, 24 Augustus 1572), waardoor de hulp uit Frankrijk, waarop hij had gerekend, verviel. Na de zomer van 1568 was hij reeds in het diepste van zijn wezen geschokt; na de mislukte expedities van dat jaar in Frankrijk verblijf houdende (1569), treft een ieder, die hem ontmoet, zijn dodelijke bleekheid, als van iemand, die een grote levenscrisis heeft doorstaan. Na de zomer van het jaar 1572, nadat de stad Bergen in Alva's handen is gevallen terwijl zijn broeder Lodewijk ziek naar Dillenburg zal terugkeren, schrijft hij uit de Zuidelijke Nederlanden aan zijn broeder Johan de brief, waarvan de beroemde woorden tot *motto* van deze studie zijn gemaakt: *„Naar Holland en Zeeland te gaan om daar de zaken ter hand te nemen voor zover dit mogelijk zij . . . hebbende rijpelijk overwogen daar mijn graf te vinden."* (Ayant délibéré de faire illecq ma sépulture.) Twaalf jaren later zàl hij er zijn graf vinden!

Maar ook weer uit *deze* doodsgedachten (deze ziel „sterft" vele malen om telkens weer uit *geestelijke* krachten „herboren" te zullen worden) staat deze ziel op: zeven jaar later (1579) . . . wordt de Unie van Utrecht geboren, de *geestelijke* basis van Hollands *eenheid* en *vrijheid* wordt dan gelegd.

En zo is ook zeven jaren na 1568 — het jaar van zijn levensbeslissing — de kern van Hollands toekomstige vrijheid reeds *physiek* zichtbaar geworden: Leiden krijgt Februari 1575, ter beloning van het moedig doorstaan van het beleg (1574), zijn universiteit, hoeksteen van *vrijheid en religie.*

De jaren 1559, 1566, 1572-1573 en 1579, evenals de jaren 1568 en 1575, zij zijn nog vele Hollanders uit de schooljaren bekend. Ieder die opnieuw het leven van Oranje bestudeert, leert ze opnieuw kennen. Voor ieder die het Wilhelmuslied in zijn diepste betekenis volledig wil leren begrijpen, zijn deze data *opnieuw* van het allerhoogste belang. Deze aanvullende studie toch wil op nieuwe wijze deze episoden van Oranje's leven in het bewustzijn oproepen. Het zijn telkens perioden van zeven jaren, die er verlopen tussen 1559, 1566 en 1573, (zoals ook tussen 1568 en 1575). Weer zeven jaren na 1573 (dat zijn een en twintig jaren na 1559), in het najaar van 1580, zal Oranje zijn Verdediging

(Apologie) schrijven, die in 1581 wordt uitgegeven en waarin hij dan eerst het voor hem zo beslissende gesprek van 1559 bekend maakt.

Ruim driemaal zeven jaren na 1559 zullen Vogelvrijverklaring, Afzwering, Apologie en de moordaanslag van Jean Jauregui (resp. 1580, 1581 en 1582) even zovele hoogtepunten van het verzet zijn als crisismomenten in Oranje's leven. Want het verzet en Oranje's leven vallen samen. Zij zijn één, want Oranje is: Het Verzet.

In 1582 — Oranje is dan zeven maal zeven jaren — zal dit leven bijna eindigen, wanneer hij door Jean Jauregui ernstig wordt gewond. Deze moordaanslag heeft indirect de dood van Charlotte de Bourbon ten gevolge, Oranje's derde gemalin. Drie dagen na zijn genezing sterft zij door uitputting! Maar ook nú is Oranje's geestkracht ongebroken. Zijn houding tegenover zijn moordenaars is als het ware een voorafspiegeling van zijn sterven, twee jaar later. Deze houding tegenover de medeplichtigen van Jean Jauregui is een metamorphose na ruim 21 jaren, nl. van wat hij in 1559 zeer bewust wist: een mens mag nimmer gedood worden. Het wapen der tirannie, de sluipmoord, wordt door hem wel op zeer Christelijke wijze gepareerd!

Na de aanslag bezweert hij (die door Philips II . . . de pest der Christenheid wordt genoemd) tegenover de *moordenaars* „barmhartigheid" te willen betonen („à la miséricorde, à la miséricorde!") en, zouden ze moeten sterven, dat dan deze dood een snelle moge zijn.

Nu — in 1582 — breidt hij de uit INZICHT gewonnen waarheid: „een mens uit Geest, uit God geboren, mag niet gedood worden", in een na lange jaren tot CARITAS gelouterd doorchristelijkt WILLEN (in christelijke liefde dus) tot zijn sluipmoordenaars uit!

Deze doorchristelijking vindt in zijn stervensjaar haar apotheose. Wanneer hij 10 Juli 1584, door Balthasar Gerards dodelijk gewond, stervend is neergestort, geeft zijn dood in de armen van zijn zuster getuigenis van zijn vaste weten „IN CHRISTUS TE ZULLEN STERVEN". Als zij hem vraagt of hij zijn ziel in Christus' handen heeft neergelegd, is zijn laatste woord het antwoord: „Ja".

Het zijn overbekende momenten en daden en woorden. Maar het is noodzakelijk ze uit een bevroren traditie te redden. Zij waren bij

Oranje's leven en sterven levende kernen van een moeizaam afgewonnen loutering, van een moeizaam doorbreken van het geesteslicht door de wolken van een hartstochtelijke ziel. Zoals in een schelp de parel uit doodskrachten gewonnen kan worden en kan glanzen, zo glanst ook de loutering van Oranje's hartebloed door het Wilhelmuslied heen. Dezelfde krachten, die de ziel van Oranje langzaam reinigden en zuiverheid hebben gebracht, zijn ingestroomd in het Wilhelmuslied.

Het Wilhelmus geeft de episode weer, die de ingrijpendste in Oranje's leven is geweest: 1566—1568, de jaren van zijn levens-besluit. Behalve dat de vijftien strofen in de groepering 6-3-6 de louteringsgang van de Wilhelmus-ziel volgen (zoals werd aangetoond), duidt de drieledigheid bovendien nog op: een verleden, een heden, een toekomst. De eerste zes strofen verwijlen bij dat, wat Oranje reeds dééd, in de „hartestrofen" heerst de duisternis van het „heden" (de jaren 1566, 1567, 1568), doorbroken door het „Christus-Licht", terwijl de laatste groep van zes strofen *profetisch* uitspreekt wat deze ziel, voorbereid door het weten omtrent geestelijke dingen, *nog verder zal moeten doormaken,* wil zij door alle zeven ridderdeugden heen schrijdende, haar louteringsweg, gedragen door HOOP, GELOOF en LIEFDE, geheel tot het einde toe kunnen volgen „in der GERECHTIGHEID GODS".

Het Wilhelmuslied is de aura van de zich louterende Wilhelmusziel. Het Wilhelmuslied kan spreken tot iedere zich louterende ziel. Het brengt naar inhoud en naar drieledige vorm op volkomen wijze tot uiting hoe de ziel van Oranje op diep verborgen wijze gedragen door het Weten omtrent de dingen van de GEEST voort *moet* schrijden door deze bij uitstek doorchristelijkte deugden, welker beoefening de gehele mens, naar lichaam, ziel èn geest tot volle ontwikkeling brachten in de Riddertijd . . . en brengen zullen tot in verre toekomst, omdat zij, uit eeuwige waarheden geput, een ieder onzer aangaan.

Het Wilhelmuslied is gezongen vanuit het Weten, dat de mens uit God is geboren, en het zegt profetisch uit, dat de Wilhelmus-ziel zou weten, in Christus te sterven.

De twee zuilen en de rozet — de uiterlijke vorm van het lied —

zijn de voorhang van de tempel, waar de Ziel de Geest weet te ontvangen, waar de Ziel weet WEDERGEBOREN TE ZULLEN WORDEN IN DE GEEST. Zoals het zilveren ridderharnas geborgen werd onder een mantel, zo verbergt zich onder het Calvinistisch gordijn — gesloten met de vijftien spangen, die als even zovele juwelen de naam „Willem van Nassou" spellen — de voorhang van de tempel. Tempel en voorhang bleven lang verborgen. Het is de bedoeling geweest ze zichtbaar te maken, ze te ontsluieren, thans voor allen, die de weg naar binnen weten.

Wie dit verstaan kan, zal bovendien weten in welke richting eveneens gezocht zal moeten worden, wil de naam van de nog steeds onbekende dichter ontsluierd kunnen worden. Die zal ook verstaan en ook de betekenis kunnen begrijpen van twee aanhalingen uit het boek van Peuckert („Die Rosenkreutzer"), met welke aanhalingen deze aanvullende studie over het Wilhelmus haar besluit moge vinden.

Peuckert toch haalt aan, dat Willem van Oranje een vriend „geheimer Wissenschaften" is geweest, die „den geheimen Wissenschaften ergeben war", wat dus zeggen wil, dat Oranje zich verbonden had met de beoefening van het verborgen („geheime") Weten omtrent de zielsontwikkeling van de mens. Zijn leven is hiervan wel zeer duidelijk het openbaar gemaakte geheim geweest.

Wie dit verstaan kan, verstaat eveneens de nog steeds actuele boodschap van het Wilhelmus.

Deze nog steeds actuele boodschap verstaan zou betekenen: des te dieper Oranje verstaan, zoals het Nederlandse volk, buiten alle „partijen" om, hem destijds intuïtief verstond. Hij toch heeft, de zeven Ridderdeugden betrachtende, bij uitstek geleefd vanuit het „midden", d.w.z. uit de „bemiddelende", objectieve, geestelijke sfeer van een steeds méér door-christelijkt „Ik", d.i. uit de welbegrepen *vierde* Ridderdeugd, — de *middelste* der zeven — waarvan de *naam* het onvolprezen Wilhelmus-lied, Oranje's *kern* vattend, *besluit:* IUSTITIA, GOD'S „GERECHTIGHEID".

Het is deze boodschap, die het Wilhelmus brengt, het lied dat daarom bij uitstek een „nieuw" Christelijk lied is, en dat in de diepste zin de kern van zijn wezen: zijn „NAAM spelt".

INHOUD

DE STAND VAN ZAKEN 9
DE TEKST VAN HET WILHELMUS (De Inhoud) . . 15
DE VORM VAN HET WILHELMUS 41
DE SPIEGELINGEN DER STROFEN 45
DE NAAM „WILHELMUS" 50
HOOGTEPUNTEN IN HET WILHELMUS . . . 53
DE ZEVEN RIDDERDEUGDEN 55
DE BOODSCHAP VAN HET WILHELMUS . . . 64

DEZE UITGAVE VAN

DE BOODSCHAP VAN HET WILHELMUS

WERD GEZET UIT DE LETTER VAN GARAMOND
EN GEDRUKT OP DE PERSEN VAN
N.V. DRUKKERIJ TRIO TE 'S-GRAVENHAGE
IN DE MAAND FEBRUARI 1951

*

DE OPLAGE BEDRAAGT:
EEN EXEMPLAAR OP GESCHEPT PAPIER
GEBONDEN IN LEDER
GENUMMERD I
BESTEMD VOOR
HARE MAJESTEIT KONINGIN JULIANA;

*

TIEN EXEMPLAREN OP GESCHEPT PAPIER
GEBONDEN IN LINNEN
GENUMMERD VAN II T.M. XI
GERESERVEERD VOOR DEN SCHRIJVER

*

NEGENTIG EXEMPLAREN OP GESCHEPT PAPIER
GENUMMERD VAN XII T.M. CI
(NIET IN DEN HANDEL)

*

NEGENHONDERD EXEMPLAREN OP GESCHEPT PAPIER
GENUMMERD VAN 1 T.M. 900

284

PLAAT I

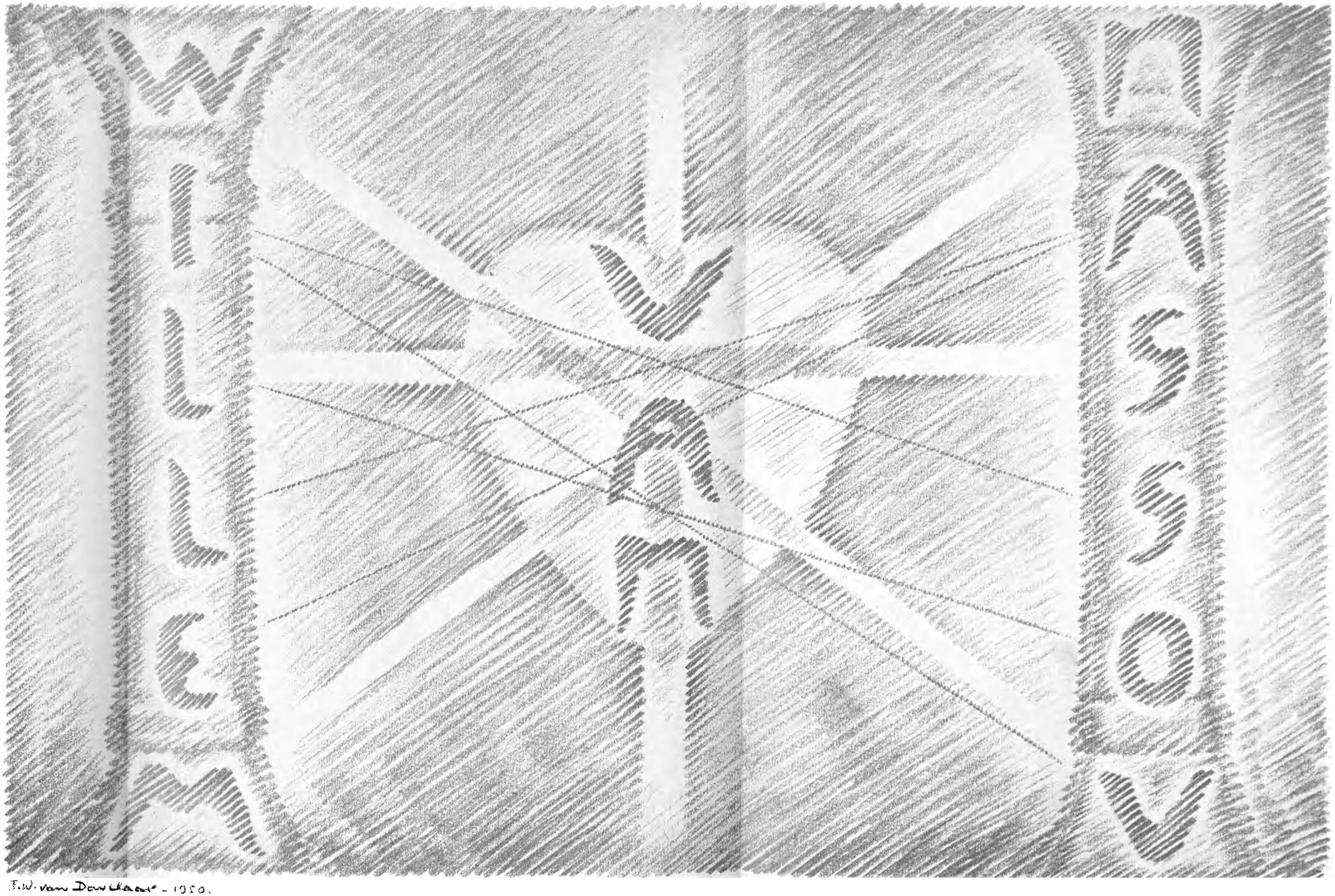

F.W. van Den Haak - 1950.

PLAAT II

De Zeven Ridderdeugden

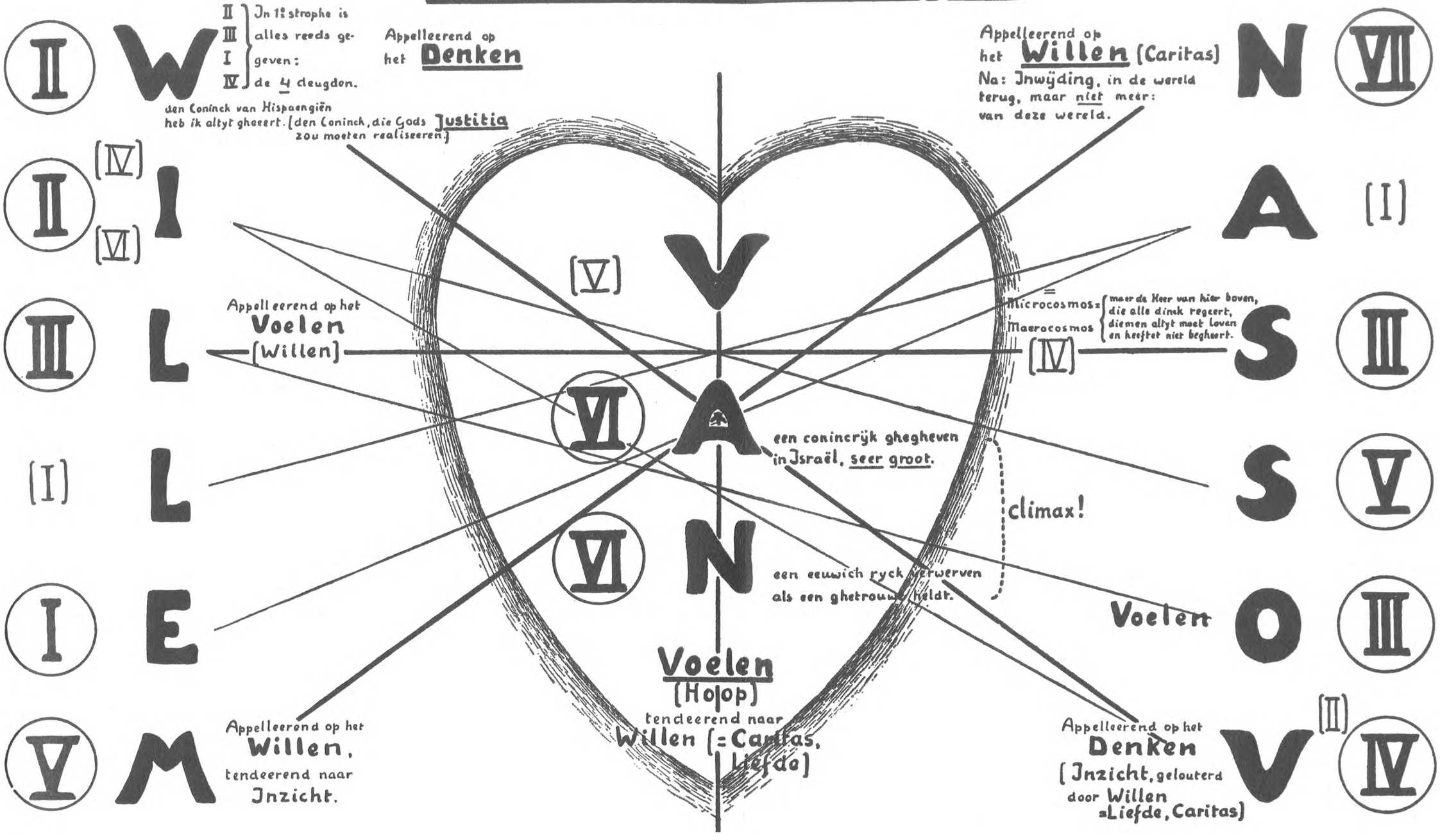
II W
II
III
I
IV
In 1e strophe is alles reeds gegeven: de 4 deugden.
Appelleerend op het Denken
den Coninck van Hispaengiën heb ik altyt gheeert. (den Coninck, die Gods Justitia zou moeten realiseeren.)
Appelleerend op het Willen (Caritas)
Na: Inwijding, in de wereld terug, maar niet meer: van deze wereld.
N VII
[IV] II I [I]
[VI]
A
[V]
V
Appelleerend op het Voelen [Willen]
= Microcosmos = Maerocosmos
maer de Heer van hier boven, die alle dinck regeert, die men altyt moet loven en heeftet niet begheert.
[IV]
III L S III
VI A een coninckrijk ghegheven in Israël, seer groot.
[I] L S V
climax!
VI N een eeuwich ryck verwerven als een ghetrouwe Heldt.
I E Voelen O III
Voelen
(Hoop)
tendeerend naar
Willen (=Caritas, Liefde)
V M Appelleerend op het Willen, tendeerend naar Inzicht.
Appelleerend op het Denken [Inzicht, gelouterd door Willen =Liefde, Caritas)
V [II] IV

De Zeven Ridderdeugden:

I Audatia
II Sapientia
III Temperantia
1) niet: overwinning der primaire hartstochten,
2) maer meer: „Ausgewogenheit" van alle elkaar tegenstrevende zielekrachten.
3) Vóór alles: Maat = het Midden zoeken, in alle aangelegenheden „Wohlmass aller Dinge"
4) Evenwicht, harmonie van buiten- en binnenwereld,
5) waeruit groeien kan: de microcosmos afspiegeling te doen zijn van den macrocosmos.
6) Zooals natuur daarbuiten altijd gevende en scheppende is: mildheid, vrijgevigheid betrachten.
7) „Soyez large" zei de Ridder tot zijn zoon, als hij hem inwijdde in deze III! Ridderdeugd.

IV: Ridderdeugd: Zijn I, II en III in evenwicht, dan is de menschenziel eerst „gerechtigd" Justitia (=Gods Gerechtigheid) op aarde te helpen realiseeren.

V, VI, VII, de drie religieuze deugden:
V Fides (Geloof)
VI Spes (Hoop)
VII Caritas (Liefde)

HET
WILHELMUS
IN
STROFEN-GROEPERING
6 - 3 - 6

WILHELMUS VAN NASSOUWE

een nieuw Christelick Liedt ghemaeckt ter eeren des Doorluchtigsten Heeren Heere Wilhelm Prince van Oraengien (Grave van Nassou) Patris Patriae Mijnen G. Forsten en Heeren. Waer van deerste Capitael letteren van elck veers syner F. G. name metbrengen. Na de wijse van Chartres.

1

Wilhelmus van Nassouwe
Ben ick van Duytschen bloet.
Den Vaderlant getrouwe
Blijf ick tot inden doot:
Een Prince van Oraengien
Ben ick vrij onverveert,
Den Coninck van Hispaengien
Heb ick altyt gheeert.

2

In Godes vrees te leven
Heb ick altyt betracht,
Daerom ben ick verdreven,
Om Landt, om Luyd gebracht:
Maer Godt sal my regeren
Als een goet Instrument,
Dat ick sal wederkeren
In mijnen Regiment.

3

Lijdt U myn Ondersaten,
Die oprecht zijn van aert.
Godt sal u niet verlaeten,
Al zijt ghy nu beswaert:
Die vroom begheert te leven
Bidt Godt nacht ende dach
Dat hy my cracht wil gheven
Dat ick u helpen mach.

4

Lijf en goet al te samen
Heb ick u niet verschoont
Mijn broeders hooch van Namen
Hebbent u oock vertoont:
Graef Adolff is ghebleven
InVrieslandt inden Slach
Syn Siel int eewigh Leven
Verwacht den Jongsten dach,

5

Edel en Hooch gheboren
Van Keyserlicken Stam,
Een Vorst des Rycks vercoren,
Als een vroom Christen Man,
Voor Godes Woort ghepresen
Heb ick vrij onversaecht
Als een Helt sonder vreesen
Mijn Edel bloet ghewaeght.

6

Mijn Schilt ende betrouwen
Sijt ghij, O Godt mijn Heer,
Op u soo wil ick bouwen,
Verlaet my nemmermeer:
Dat ick doch vroom mach blijven
U dienaer taller stondt
Die Tyranny verdrijven
Die mij mijn hert doorwondt.

7

Van al die my beswaren
End mijn Vervolghers zijn
Mijn Godt wilt doch bewaren
Den trouwen dienaer dijn:
Dat sy my niet verrasschen
In haren boosen moet
Haer handen niet en wasschen
In mijn onschuldich bloet.

8

Als David moeste vluchten
Voor Saul, den Tyran:
Soo heb ick moeten suchten
Met menich Edelman:
Maer Godt heeft hem verheven
Verlost wt alder noot
Een Coninckrijck ghegheven
In Israel seer groot.

9

Na tsuer sal ick ontfanghen
Van Godt myn Heer dat soet
Daer na so doet verlanghen
Myn Vorstelick ghemoet
Dat is dat ick mach sterven
Met eeren in dat Velt
Een eewich Rijck verwerven
Als een ghetrouwe Helt.

10

Niet doet my meer erbarmen
Ln mijnen wederspoet
Dan datmen siet verarmen
Des Conincks Landen goet
Dat u de Spaengiaerts crencken
O Edel Neerlandt soet
Als ick daer aen ghedencke
Myn Edel hert dat bloet.

11

Als een Prins op gheseten
Met myner Heyres cracht,
Vanden Tyran vermeten
Heb ick den Slach verwacht
Die by Maestricht begraven,
Bevreesde myn gewelt
Myn Ruyters sachmen draven
Seer moedich door dat Velt.

12

Soo het den wille des Heeren
Op die tijt had gheweest
Had ick gheern willen keeren
Van u dit swaer tempeest:
Maer de Heer van hier boven
Die alle dinck regeert
Diemen altyt moet loven
En heeftet niet begheert.

13

Seer Prinslick was ghedreven
Mijn Princelick ghemoet
Stantvastich is ghebleven
Mijn hert in teghenspoet
Den Heer heb ick ghebeden
Van mynes herten gront
Dat hy myn saeck wil reden,
Mijn onschult doen bekant.

14

Oorlof myn arme Schapen,
Die zyt in grooten noot
U Herder sal niet slapen
Al zyt ghy nu verstroyt:
Tot Godt wilt u begheven
Syn heylsaem Woort neemt aan
Als vrome Christen leven
Tsal hier haest zijn ghedaen.

15

Voor Godt wil ick belijden
End zyner grooter Macht
Dat ick tot gheenen tijden
Den Coninck heb veracht:
Dan dat ick Godt den Heere
Der hoochster Maiesteyt
Heb moeten obedieren
Inder gherechticheyt.